

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 10, Temmuz/July 2023, ss. 675-692.

Geliş Tarihi–Received Date: 10.03.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 20.06.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

OSMANLI DEVLETİ'NDE ELEKTRİKLİ TELGRAF HABERLEŞMESİ VE SAĞLADIĞI AVANTAJLAR ÇERÇEVESİNDE KASTAMONU EYALETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARI KURULUM FAALİYETLERİ (1864-1876)*

 10.53718/gttad.1263535

 ALPEREN YALÇIN BAZNA**

ÖZ

19. yüzyılın son çeyreğinde telefon, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra internet, cep telefonu gibi son teknolojik haberleşme araçları keşfedilmeden önce iletişim tarihi açısından üç büyük devrim gerçekleşmişti. Bunların ilki yazı, ikincisi matbaa ve üçüncüsü elektrikli telgraf idi. Elektrikli telgraf, eskiden kara ve deniz yolu ile nispeten uzun zamana bağlı olarak gerçekleştirilen haberleşmeyi artık deniz ve kara yolu ulaşımından bağımsız ve anlık olarak yapılabilmesine imkân tanıdı. Bu ise özellikle geniş coğrafyalara hükmeden devletler için büyük avantajlar sağladı. Söz konusu avantajlar, devletlerin güvenliklerini daha hızlı ve etkili bir şekilde temin edip otoritelerini tesis etmeleri, ekonomik politikalarını belirleyip geliştirmeleri, ticaretlerini arttırıp bayındırlık, refah ve teknolojik seviyelerini arttırmaları ile toplumsal hayatın yeniden biçimlenmesi gibi hususlardı. Bu çerçevede Osmanlı Devleti de sanayi devrimi ürünü olan elektrikli telgrafın bahsi geçen avantajlarından faydalanmak için bazı çalışmalar yaptı. Fakat bu çalışmalar kimi sorunlar nedeniyle Kırım Savaşı'na kadar ertelenmek durumunda kaldı. Kırım Savaşı ile Osmanlı ülkesine ilk olarak askeri ve siyasi bazı gerekçelerle giren elektrikli telgraf, zamanla ülkenin pek çok yerine uzatıldı. Savaş sonrasında ilk hatlar Rumeli'de bulunan şehirler ile İstanbul daha sonra İstanbul ile Anadolu şehirleri ve Ortadoğu arasında kuruldu. Öyle ki 19. yüzyılın son çeyreğinin başlarına gelindiğinde Osmanlı ülkesinde bulunan telgraf hatlarının uzunluğu yaklaşık olarak 27 bin 360 km'ye kadar ulaştı. Telgraf hatlarının zamanla bu kadar geniş alanlara kadar uzatılması bir bakıma devletin teknolojik gelişmeleri yakından takip edip, anında kullanma noktasındaki istekliliğini ortaya koyuyordu. 1861 yılında iki yıllık eğitim süresi bulunan Fünun-ı Telgrafîye Mektebi'nin kurulması bu kabildendi. Mektepte telgraf ile ilgili teknik bilgiler öğretiliyordu ki bu okulların sayıları zamanla arttırılacaktı. Teknoloji ile iletişimin anlık olması aynı zamanda bilginin ulaşım maliyetinin asgari seviyede kalmasını sağlamaktaydı.

Osmanlı hükümeti telgrafi, taşrada toplumsal, idari, siyasi gibi birtakım olumsuzluklar ya da kargaşalıklar ile ekonomik gelişmelerin takip ve geliştirilmesinde etkili bir araç olarak kullandı. Bu çerçevede herhangi bir eşkıyalık olayında devlet, taşradaki yetkililere ne yapılması gerektiğini anında bildiriyordu. Yine konsoloslar ile yaşanabilecek olumsuzluklar ile kaçakçılık olaylarında da telgraf etkili bir araç olarak kullanılmıştı. Telgrafın diğer önemli yönü de insanlar arasındaki hızlı haberleşmeyi sağlayacak olmasıydı. Bu durum halkın neden telgraf kurulum faaliyetlerinde bulduklarının cevabıydı. Gerçekten de özellikle Anadolu'da telgraf hatlarının zaman içerisinde yaygınlık kazanmasında halkın devlete yaptığı hizmet ve katkılar önemli bir pay oluşturmuştu. Halkın yaptığı hizmetler daha çok telgraf direklerin hazırlanıp dikim vesair işler ile telgrafhanelerin inşası ve yaptıkları kimi bağışlardı. Buna karşılık devlet ise Avrupa'dan satın alınması gereken tel, porselen gibi malzemeleri temin ediyordu. Bu çalışmada devlet ve millet iş birliği çerçevesinde Kastamonu ve ona bağlı Çankırı, Bolu ve Sinop sancaklarındaki ilk telgraf hatları kurulum faaliyetleri ele alınmıştır. Çalışma, Kastamonu eyaleti özelinde taşrada telgraf hatları kurulum faaliyetlerinin merkezi otorite ve halk nezdinde hangi avantajları sağladığı analiz ve karşılaştırma yöntemiyle ortaya koymayı amaçlamıştır.

*Bu çalışma, 2021 yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Osmanlı Taşra İdaresi: Kastamonu Örneği (1839-1876)" isimli doktora tezinden geliştirilerek yazılmıştır.

**Arş. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı/TÜRKİYE, E-Posta: ylcbzn@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7549-6261.

**OSMANLI DEVLETİ'NDE ELEKTRİKLİ TELGRAF HABERLEŞMESİ VE SAĞLADIĞI
AVANTAJLAR ÇERÇEVESİNDE KASTAMONU EYALETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARI
KURULUM FAALİYETLERİ (1864-1876)**

Çalışmada başta Osmanlı arşiv belgeleri olmak üzere Takvim-i Vekayi, Posta ve Telgraf Mecmuası, Salnameler gibi resmi yayınlar ile konuyu ilgilendiren yerli ve yabancı literatürden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Telgraf, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Haberleşme.

**FIRST TELEGRAPH LINES ESTABLISHMENT ACTIVITIES IN KASTAMONU PROVINCE IN THE
FRAME OF ELECTRIC TELEGRAPH COMMUNICATION IN THE OTTOMAN EMPIRE AND ITS
ADVANTAGES (1864-1876)**

ABSTRACT

In the last quarter of the 19th century, before the use of the telephone, and after the second half of the 20th century, before the discovery of the latest technological means of communication such as the internet and mobile phone, three major revolutions had taken place in the history of communication. The first of these was writing, the second was the printing press, and the third was the electric telegraph. The electric telegraph has allowed the communication, which used to be based on land and sea for a relatively long time, to be made instantly and independently from sea and land transportation. This provided great advantages especially for states that dominate large geographies. These advantages were issues such as ensuring the security of the states more quickly and effectively, establishing their authority, determining and developing their economic policies, increasing their trade and increasing their public works, welfare and technological levels, and reshaping social life. In this context, the Ottoman Empire also made some studies to take advantage of the aforementioned advantages of the electric telegraph, a product of the industrial revolution. However, these studies had to be postponed until the Crimean War due to some problems. The electric telegraph, which first entered the Ottoman country for military and political reasons with the Crimean War, was extended to many parts of the country over time. After the war, the first lines were established between the cities in Rumelia and Istanbul, then between Istanbul and Anatolian cities and the Middle East. So much so that by the beginning of the last quarter of the 19th century, the length of the telegraph lines in the Ottoman country reached approximately 27 thousand 360 km. The extension of telegraph lines to such large areas over time, in a way, showed the willingness of the state to follow technological developments closely and use them immediately. It was in this manner that the Fünun-ı Telgrafiye Mektebi, which had a two-year education period, was established in 1861. Technical information about telegraphy was taught in the school, and the number of these schools would be increased over time. Instant communication with technology also kept the cost of transportation of information at a minimum.

The Ottoman government used the telegraph as an effective tool in the follow-up and development of some social, administrative and political problems or turmoil and economic developments in the provinces. In this context, in any case of banditry, the state immediately informed to the provincial authorities what to do. Again, the telegraph was used as an effective tool in the problems that could be experienced with the consuls and smuggling incidents. Another important aspect of the telegraph was that it would enable fast communication between people. This was the answer to why the people were engaged in telegraph setup activities. Indeed, the service and contributions of the people to the state had an important role in the spread of telegraph lines over time, especially in Anatolia. The services of the people were mostly the preparation of telegraph poles, sewing and other works, the construction of telegraph offices and some donations they made. On the other hand, the state supplied materials such as wire and porcelain that had to be purchased from Europe. In this study, the first telegraph lines installation activities in Kastamonu and its subordinate Çankırı, Bolu and Sinop sanjaks are discussed within the framework of state and nation cooperation. The aim of the study is to reveal the advantages of the establishment of telegraph lines in the country in the province of Kastamonu, in the eyes of the central authority and the public, with the analysis and comparison method. In the study, primarily Ottoman archive documents, official publications such as Calendar-i Vekayi, Posta ve Telegraf Mecmuası, Salnameler and local and foreign literature related to the subject were used.

Keywords: Ottoman Empire, Telegraph, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Communication.

GİRİŞ

Elektrikli telgrafın keşfinden önce 18. yüzyılın sonlarına doğru Claude Chappe (1763-1805) tarafından icat edilen, bizde havai telgraf olarak isimlendirilen ve 8 ile 10 kilometre aralıklarla yerleştirilmiş kulelerdeki görevlilerin daha önceden saptanmış işaretlerle karşılıklı mesajlaşmalarına dayanan¹ optik telgraf kullanılıyordu. Optik telgrafın icadı, haberleşme hızının kara ve deniz yoluyla yapılanı nispeten çok daha hızlı gerçekleşmesine,

¹ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Haberleşme Kurumu", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 623-624.

bu sayede iç ve dış güvenliğin sağlanıp merkezi otoritenin güçlenmesine², halkın ticaret ve refahının artmasına yönelik gibi birtakım avantajlar getirdi.³ Bu avantajlar arasında en çok beklenen iç ve dış güvenliğin sağlanıp merkezi otoritenin temini ile ülkenin bayındırlaştırılması ve halkın refahının artırılmasıydı. Bu noktada ilk etapta telgraf iletişimi insanlar arasındaki özel haberleşmeden çok devletin idari ve ekonomik işleri için kullanıldı. Zaten Chappe, optik telgrafi, Fransız Devrimi'nden sonra devletin idare işlevinin kolaylaştırılması yani Cumhuriyet rejiminin güçlendirilmesi gayesiyle geliştirmişti.⁴ Bu bağlamda Napolyon sadece optik telgraf sayesinde Avrupa ile olan savaşlarında büyük faydalar elde etmişti. Çünkü daha önceleri örneğin Kırım'dan Bükreş'e kadar iki günü gemi 3 günü at ile olmak üzere toplamda 5 gün gibi uzun süre sonra⁵ iletilen haberler; optik telgraf sayesinde örneğin Lille, Calais ve Strazburg gibi yerlerden Paris'e hava koşullarının müsait olması halinde sırasıyla 2, 4 ve 6 dakika gibi daha kısa sürelerde iletiliyordu.⁶

Optik telgrafın yukarıda belirtilen avantajları, elektrikli telgrafın⁷ Amerika'da Profesör Samuel F. B. Morse ve İngiltere'de William Cooke ile Charles Wheatstone tarafından 1830'lu yıllarda icadı⁸ ve 1840'lı yılların sonlarında ilk başarılı hatların kurulup yaygınlaşmasıyla en üst düzeye çıktı. Gerçekten de elektrikli telgrafın gelişip yaygınlaşması devletlerin bilimsel düşüncü biçimlerinde, işletme tekniklerinde, ekonomik⁹, toplumsal, güvenlik, siyasal, diplomasi¹⁰, hukuksal hatta müzik¹¹ anlayışlarında büyük değişim ve dönüşümlere yol açtı.¹² Ancak bu dönüşümler daha çok güvenlik, idari ve ekonomik alanlarda etkisini gösterdi.¹³ Örneğin 1860 yılı başlarında Amerika'nın doğusu ile batısının telgraf hatları ile birbirine bağlanması hayal edilen birliğin sağlanması için çok önemli bir aşamayıydı. Yine 1860'lı yılların sonlarına kadar İngiltere'de tren yolu hatları boyunca döşenen telgraf hatları, ekonomik gelişmelerin kontrol altına alınmasını sağlamıştı. Bundan başka 1848 yılında tüm Avrupa'da meydana gelen devrimci hareketler neticesinde 1838 yılında İngiltere'de ortaya çıkan Çartist hareket yeniden harekete geçtiğinde İngiliz hükümeti, telgraf hatlarının kontrolünü geçici olarak İçişleri Bakanlığı uhdesine almak suretiyle bastırabilmişti.¹⁴ Avrupa ve dünya tarihinde bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Görüldüğü üzere elektrikli telgrafın¹⁵ icadı dünyanın pek çok yerinde önemli bir işlev görmüş ve özellikle güvenlik, idari ve ekonomik kaygılarla kullanılmıştı. Bu tür kaygılar Osmanlı Devleti için de söz konusu

² Telgrafın merkezi otoritenin gücünün hissettirilmesinde yaygın bir biçimde kullanan ilk ülkenin Osmanlı Devleti olduğu iddia edilmektedir. Bkz. İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 497.

³ Gerçekten de bu teknolojik aracın ülkenin güvenlik ve merkezileşmesine, ticaretinin gelişmesine olan katkılarına işaret eden Türkiye'de son zamanlarda pek çok çalışma yapılmıştır. Birkaç örnek için bkz. Bahadır Çelebi, *Osmanlı Devleti'nin Merkezileşmesinde Telgrafın Rolü: 1855-1909*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2020; Mustafa Kaçar, *Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854-1871)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1986; Özkan Keskin-Ali Sönmez, "Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği", *OTAM*, S. 25, 2009, s. 67-81; Murat Hanilçe, "Osmanlı Taşrasına Telgraf Hattı Çekilmesinde Yaşanan Zorluklar Niksar-Erbaa-Tokat Telgraf Hattı Örneği", *History Studies*, V. 9, I. 4, November 2017, s. 63-99.

⁴ Fransa'da 1794 yılında ilk optik telgraf hatları kurulduktan sonra 19. yüzyılın hemen başlarında birkaç Avrupa ülkesi, Hindistan, Mısır ve Amerika'da da benzer hatlar hizmete girdi. Bkz. David Hochfelder, *The Telegraph in America (1832-1920)*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2012, p. 1. Optik Telgraf Fransa'da 1855 yılına kadar kullanılacaktı. Bkz. David Paull Nickles, "The United States' with France in 1848 and 1870", *The Johns Hopkins University Press and the Society for the History of Technology*, Vol. 40, January 1999, s. 4.

⁵ Keskin-Sönmez, agm, s. 70.

⁶ Çelebi, agt, s. 47-48.

⁷ Telgraf elektriği hakkında genel bilgiler bkz. *Posta ve Telgraf Mecmuası*, Dersaadet, 1317, Numara 1, s. 13-16, 29-32.

⁸ Çelebi, agt, s. 57; Kaçar, agt, s. 8; *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2007, s. 187; Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi" Çev. Durdu Mehmet Burak, *OTAM*, S. 14, 2003, s. 348.

⁹ Yates, yaptığı bir çalışmada telgrafın iletişim süresini ve maliyetlerini azaltarak pazarların büyümesini ve verimliliğini sağladığını ve yerel ve bölgesel pazar alanlarını içine alacak ulusal pazar alanlarının ortaya çıkmasını temin ederek firmaların büyümesini ve dikey entegrasyonunu teşvik ettiğini ileri sürer. Bkz. Joanne Yates, "The Telegraph's Effect on Nineteenth Century Markets and Firms", *Business and Economic History*, Second Series, Vol. 15, 1986, p. 150.

¹⁰ Telgrafın diplomasi üzerindeki etkileri hakkında baz. David Paull Nickles, "The United States' with France in 1848 and 1870", *The Johns Hopkins University Press and the Society for the History of Technology*, Vol. 40, January 1999, p. 1-25; David Paull Nickles, *Under the Wire How the Telegraph Changed Diplomacy*, Harvard University Press, London, 2003.

¹¹ Rij, bir çalışmada, telgraf sayesinde telgraf tellerinden çıkan seslerin yeni müzik biçimlerinin ortaya çıkmasına ve müziğin evrenselleşmesine olanak tanıdığını ifade etmektedir. Bu çerçevede çalışmada, telgraf teknolojisi ile müzik aletleri arasındaki ilişki; hem müzikte hem de telgrafta, aynı zamanda transkripte edilebilen ve evrensel olmayı arzulayan bir ses dili kullanımının nasıl ortaya çıktığı; doğaüstü ve maneviyatla ile bağlantıların neler olduğu; mekan ve zaman boyunca iletişimin dönüşümü (iletkenliğin tekniği ve teknolojsi de dahil kelimenin her iki anlamıyla) ve bedenini konumu – hem telgraf hem de müzikal iletişimin geçmesi gereken "canlı, etli bağ" hususları ele alınmıştır. Bkz. Inge Van Rij, "A Living, Flešy Bond": The Electric Telegraph, Musical Thought, and Embodiment", *19th-Century Music*, Vol. 39, No. 2, Fall, 2015, p. 142-143.

¹² Nickles'in, telgrafın kısa vadede gazetecilik, finans piyasaları ve halkın hayal gücü üzerinde; uzun vadede ise askeri strateji, yazı stili ve ticari organizasyonlar üzerinde muazzam bir etkisinin olduğunu belirtmesi kayda değerdir. Ayrıca ona göre telgraf endüstrisi sayesinde mütevazı geçmişe sahip birçok işçi orta sınıf statüsüne yükseldiği gibi kadınlar da önemli iş fırsatları yakaladılar. Bkz. Nickles, *age*, p. 1.

¹³ 1837 Ocak ayında Kaptan Samuel C. Reid, New York ile New Orleans arasında bir telgraf hattı kurulmasını Kongre'ye sunduğunda konu hemen Kongre tarafından görüşülmek üzere Hazine Bakanı Levi Woodbury'e iletildi. Hazine Bakanı Levi Woodbury ise Amerika'daki gümrük tahsilatlarına, bilim daamlarına ve ilgili kimselere bir genelge gönderdi. Aralık ayında kongreye sunulan genelgesine toplamda 17 cevap gelmişti. Alınan cevapların tamamı, devlete ait bir telgrafın ulusal savunma, resmi hükümet yazışmaları ve ticaret için yararlı olacağı konusunda hemfikir idi. Bkz. Hochfelder, *age*, p. 1.

¹⁴ Çelebi, agt, s. 58-63.

¹⁵ Nickles'a göre elektrikli telgraf, telekomünikasyon dünyasına atılan ilk büyük adımdır. Nickles, *age*, p. 1.

OSMANLI DEVLETİ'NDE ELEKTRİKLİ TELGRAF HABERLEŞMESİ VE SAĞLADIĞI AVANTAJLAR ÇERÇEVESİNDE KASTAMONU EYALETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARI KURULUM FAALİYETLERİ (1864-1876)

olmuştu. Burada elektrikli telgrafın Osmanlı ülkesinde kullanımına geçmeden önce haberleşmenin daha önce ne şekilde yapıldığına genel hatlarıyla değinmek gerekir. Bilindiği üzere elektrikli telgrafın icadından önce Osmanlı Devleti'nde haberleşme temelde karayolu ile yapılıyordu. Karayolu ile yapılan haberleşmede 'Posta Teşkilatı'nın¹⁶ kuruluşuna değin 'Menzil Teşkilatı' önemli bir işlev görmüştü. Bu teşkilat, devlet emirlerinin taşraya gönderilmesinde, taşradaki gelişmelerden haberdar olunmasında, nakliyat işlerinin sağlanmasında, seferlerde askerlerin işlerinin temininde ve özel haberleşmede kullanılıyordu.¹⁷ Bununla birlikte telgrafın icadından önce haberleşmenin hızı; ulakların, tüccar ya da halk temsilcilerinin belirlenen yerlere gidip dönme hızlarına bağlıydı.¹⁸ Bu anlamda merkezi hükümetlerin ve onun taşradaki temsilcilerinin bir yere hükmedip otoritelerini tesis etmelerinde, halkın ticaretleri ile refahlarının artmasında ve dış tehditlere karşı emin olunmasında ulaşım hızı çok önemliydi.

Ulaşım hızının ehemmiyetini çok iyi kavrayan Osmanlı Padişah ve yöneticilerince, yukarıda da belirtildiği üzere Profesör Samuel F. B. Morse tarafından icat edilen¹⁹ ve ilk defa 1840'lı yıllarda Wahington-Baltimor arasında 40 millik (64,37376 km) mesafede kullanılmaya başlanan elektrikli telgrafın²⁰ Osmanlı ülkesinde de kullanımı amacıyla bazı çalışmalar yapıldı. Bunlardan ilki 1839 yılında Samuel F. B. Morse'un çalışma arkadaşlarından Amerikalı Mellen Chamberlain'in girişimleri ile oldu. Yeni icat edilmiş bazı cihazlarla birlikte İstanbul'a gelen Chamberlain'in amacı Osmanlı Devleti'nden icat ettiği buluşun patentini almakti.²¹ Chamberlain, İstanbul'a vardktan sonra o sıralarda Osmanlı ülkesinde aynı zamanda misyonerlik yapan Cyrus Hamlin'in²² elinde icadını çalıştırmaya yarayacak galvanik bir batarya olduğunu öğrendi. Bunun üzerine Chamberlain, bazı denemelerde bulunmak üzere Hamlin'in çalışma odasına beraberinde getirdiği cihazları kurdu. Burada yaptığı birkaç denemeden sonra cihazın doğru düzgün çalışmadığını, örneğin işaretlerin kiminin zaman zaman bulanık çıktığını; kiminin ise hiç çıkmadığını, bu anlamda istenilen sonucu veremediğini gördü. Ayrıca kâğıdı işaretlemek için de çelik uçlar yerine yan yana dizilmiş üç adet kalem kullanılmıştı. Bununla birlikte cihaz önemli bir buluş olduğunu göstermeye yetti. Chamberlain, bu başarısız denemelerinden sonra cihazını geliştirmek amacıyla Viyana'ya doğru yola çıktı. Fakat Viyana'ya giderken gemisi Tuna Nehri'nde alabora oldu ve beş arkadaşıyla birlikte yaşamını yitirdi. Böylece Doğu'ya telgrafi ilk olarak getirme teşebbüsü hüsranla son buldu.²³

1839 yılında girişilen teşebbüs başarılı olamayınca 1847 yılında ikinci bir teşebbüste daha bulunuldu. Bu teşebbüs ise daha önce Osmanlı ülkesindeki maden okulu yapımını da planlamış olan Amerikalı Profesör J. Lawrence Simith tarafından yapıldı. Simith'in kafasında Amerika'dan getirttiği iki takım telgraf aleti ile başkent ve ona komşu bir şehir arasında bir telgraf hattı kurmaktı. Bunun için Hamlin'in okul atölyesinde birtakım denemeler yapılmak üzere malzemeler buraya taşındı. Burada üç gün boyunca bazı denemeler yapıldı ve bu denemeler başarılı oldu. Bunun üzerine Padişahın daveti ile makinelerle birlikte Beylerbeyi Sarayı'na gidildi.²⁴ Telgraf cihazının biri saraydaki odanın yukarı ucuna diğeri de köşe odasına yerleştirildi. Padişahın huzurunda 9 Ağustos 1847 yılında yapılan bu denemeler de başarılı olunca Abdülmecid çok memnun kaldı²⁵ ve Simith'i tebrik etti. Bu icat ertesi gün devlet ricaline de gösterildi ve bu denemeler de başarı ile sonuçlandı. Bu ikinci denemenin başarılı olmasından sonra Padişah, telgraf kurma maliyetinin ne kadar olduğunu öğrendi ve hemen

¹⁶ Posta Teşkilatı'nın asıl kuruluşu 4 Temmuz 1840 tarihli bir irade ile gerçekleşmiştir. 23 Ekim 1840 tarihinde de Posta Nezareti kurulmuş ve başkentten Edirne'ye ilk postalar 28 Ekim 1840 yılında, Anadolu'ya ise 2 Kasım 1840 tarihinde çıkarılmıştır. Bu arada Posta Nezareti hakkında 16 Kasım 1840 tarihinde bir Nizamname çıkarılmış ve bu Nizamname Fransa Posta Kanunlarından ülke şartlarına uyarlanarak tatbik edilmiştir. Bkz. Nesimi Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", *OTAM*, S. 3, 1992, Ankara, s.336.

¹⁷ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul, 1981, s.125. Ayrıca Menzil Teşkilatı hakkında bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Menzil", *TDVİA*, c. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 159-161.

¹⁸ Çelebi, agt, s. 41.

¹⁹ New York Üniversitesinde bir ressam ve güzel sanatlar profesörü olan Morse, telgrafını geliştirmek için kongreden ödenek almak amacıyla tam altı yıl harcadı ve nihayetinde 1843 yılında 30 bin dolarlık bir ödenek aldı. Bu ödenek sayesinde 1844 yılı Mayıs ayında Washington ve Baltimore arasında ilk telgraf hatları döşendi. Bkz. Hochfelder, *age*, p. 2.

²⁰ Çelebi, agt, s. 59.

²¹ Yakup Bektaş, "The Sultan's Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegraphy, 1847-1880", *Technology and Culture*, Vol. 41, No. 4, 2000, p. 671.

²² Cyrus Hamlin (1811-1900), American Board misyonerlik teşkilatı tarafından İstanbul'a Protestanlığın yayılması adına misyoner olarak görevlendirilen ve İstanbul'a 1839 yılında eşiyile birlikte gelen dindar çiftçi bir ailenin çocuğudur. Hamlin, İstanbul'a yerleştikten kısa bir müddet sonra Bebek İlahiyat Okulu ile Robert Kolejini kurmuş ve önemli bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak bir müddet sonra American Board misyonerlik teşkilatı ile ilkesel olarak yaşadığı birtakım fikir ayrılıkları yüzünden bu teşkilattan ayrılmak zorunda kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cyrus Hamlin, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, Çev. Ayşe Aksu, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 7-13.

²³ Cyrus Hamlin, *Türkler Arasında*, Tercüme: Hasan Yüksel, Meydan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 146.

²⁴ Cyrus, *Türkler Arasında*, s. 146-150; Keskin- Sönmez, agm, s. 68-69; Davison, agm, s. 348.

²⁵ Bu denemelere tercüman olarak katılmış olan Amerikan Elçilik Sekreteri J. P. Brown, Padişaha bir mesaj buyurmalarnı istirham ettiğinde Padişah, "Fransız gemisi geldi mi? Avrupa'dan havadisler nasıl?" şeklinde mesajlar yazılmasını emretmişti. Bkz. Cyrus, *Türkler Arasında*, s. 149.

pilot bir uygulama olmak üzere İstanbul-Edirne arasında bir telgraf hattı inşa edilmesini emretti.²⁶ Ancak padişahın bu isteği 1855 yılına kadar ertelendi.²⁷

Elektrikli telgraf Osmanlı ülkesine Kırım Savaşı esnasında ancak girebildi.²⁸ Kırım Savaşı ile birlikte Osmanlı ülkesine giren telgraf hatları İngiltere ve Fransa'nın teşvik ve çalışmaları ile askeri saiklerle döşendi. Bu hatların müttefik devletlerin teşvik ve çalışmalarıyla döşenmelerinin nedeni, Kırım Savaşı esnasında her bir ordunun hükümetleri ile daha hızlı haberleşme kaygısından ileri geliyordu.²⁹ Bu bağlamda savaş sonrasında döşenecek hatlar Osmanlı Devleti'ne devredilmek kaydıyla İngilizler, Kırım kıyısındaki Balaklava'da bulunan Aya Yorgi manastırından Varna'daki Kaliakra Burnu yakınlarına kadar deniz altında 600 kilometre uzunluğunda bir kablo döşedi ve bu kablolar, 1855 yılı Nisan ayının ortalarına doğru Sen Jorj Manastırı yakınlarına kadar uzatıldı.³⁰ Fransızlar ise Varna-Ruşçuk-Bükreş hatlarını döşediler. Bu sırada denizden Varna'nın İstanbul'a İngilizler tarafından 27 Eylül 1855 tarihinde bağlandığını belirtmek gerekir.³¹ Burada ilk zamanlarda haberleşme dili olarak Fransızcanın kullanıldığını belirtmekte fayda vardır.³²

Osmanlı Devleti'nin Avrupa bağlantısını gerçekleştirmek gayesi ile Rumeli'de yapımı planlanan ilk hatlar ise, İstanbul-Edirne-Şumnu ve Edirne-Filibe-Sofya-Niş hatları idi. Bu hatlar üzerinden Aleksinaç ve oradan da ikinci Avrupa bağlantısı için Belgrad'a ulaşıyordu. Bu hatlardan İstanbul-Edirne-Şumnu telgraf hattı, İngilizlerin Kırım-Varna hattını deniz altından İstanbul'a uzatmasından önce bitirilmişti.³³ Bu hattın yapımı aynı zamanda Fransa'da ormanlar muhafızlığı yapmış olan ve o esnada Osmanlı başkentinde bulunan Mösyö De La Reue tarafından yapılması kararlaştırılmıştı. Bu kişi önce İstanbul'dan Edirne'ye oradan da Şumnu'ya kadar bir telgraf hattı döşeyecekti. Telgraf hatlarına nezaret etmek için de Divan-ı Hümayun Beylikçilerinden Afif Beyefendi görevlendirilmişti. Telgraf müdürlüğüne ise Mehmed Efendi tayin edilmişti.³⁴ Bu arada yukarıda verilen bu iki hat güzergâhının yapım ihalesi 728.143 frank karşılığında De La Reue ile Osmanlı tebaasından Blacque'e ihale edilmişti. Bu hatların ilk bölümü 15 Eylül 1855 tarihinde hizmete açıldığında Osmanlı Devleti, kalan kısmı kendisi yapmaya karar verdiğinden yapılan kontratı iptal etmişti. Nitekim halk telgraf yapımına oldukça fazla teveccüh göstermiş, bu da Osmanlı idarecilerine cesaret vermişti.³⁵

1862 yılının sonlarına doğru gelindiğinde Anadolu ve Rumeli yönlerinde toplam 2 bin 984 kilometre uzunluğunda telgraf hattı çekilmişti ki bu hatlardan bin 44 kilometrelik kısmı Anadolu yönünde; kalanı da Rumeli yönünde döşenmişti.³⁶ Telgraf hatları çekildikçe pek çok telgrafhane de inşa edilmiş ve 1860'lı yılların başlarında telgrafhanelerin sayısı 301'e kadar ulaşmıştı.³⁷ Telgraf hatlarının ülkenin pek çok yerine uzatılması ve uzatılan yerlerde telgrafhanelerin inşa edilmesi ülkede telgraf hakkında bir Nizamname çıkarılması zaruretini de ortaya çıkarmıştı. Bu amaçla Meclis-i Ali-i Tanzimat tarafından on iki fasıl, 79 madde ve 1 hatmeden oluşan 24 Ekim 1859 tarihli Telgraf Nizamnamesi çıkarılmıştı.³⁸

²⁶ Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", s. 344.

²⁷ Nesimi Yazıcı'ya göre telgrafın ertelenmesinin nedeni kesin değildir. Bkz. Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", s. 344. Oysa Hamlin'e göre telgrafın ertelenmesinin nedeni kimi paşaların telgrafa itiraz etmeleriydi. Hatta makineler kurulmadan önce sadrazamın, tercüman olarak orada hazır bulunan elçilik sekreteri Brown'a cihazın, "dünyanın düzenini alt üst eden misyonerliğinin bir eseri olup olmadığını" sorduğunu belirtmesi bu kabildendir. Bkz. Cyrus, *Türkler Arasında*, s. 151-152.

²⁸ Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Haberleşme Kurumu", s. 623-624.

²⁹ Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", s. 345.

³⁰ Hacısalihoglu, agm, s. 123.

³¹ Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Haberleşme Kurumu", s. 624.

³² Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Telgrafında Dil Konusu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, Ankara, 1983, s. 751.

³³ Varna'ya Kırım'dan uzatılan telgraf hattının İstanbul'a bağlanması 27 Eylül 1855 tarihinde tamamlanmış iken; İstanbul-Edirne-Şumnu arasındaki hatların tamamlanması ise 15 Eylül 1855 tarihinde gerçekleşmiştir. Bkz. Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", s. 345.

³⁴ *Takvim-i Vekayi*, Def'a 523, 26 Şaban 1271 (14.05.1855).

³⁵ Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Haberleşme Kurumu", s. 625.

³⁶ *Takvim-i Vekayi*, Def'a 672, 8 C 1279 (01.12.1862).

³⁷ Keskin-Sönmez, agm, s. 71.

³⁸ Nizamname'nin birinci faslı, "Devletlerin Mekâtibat-ı Resmîyesi Beyanındadır" başlığı altında 4 maddeden (1-4. maddeler); ikinci faslı, "Ticaret Muhaberatı Beyanındadır" başlığı altında beş maddeden (5-9. maddeler); üçüncü faslı, "Muhaberat-ı Umumiye-i Gayri Resmîye Beyanındadır" başlığı altında üç maddeden (10-12. maddeler); dördüncü faslı, "Telgraf Mekâtibatının Şerâiyit-i Muayyenesi Babındadır" başlığı altında altı maddeden (13-18. maddeler); beşinci faslı, "Telgraf Mekâtibatının İfşa-yı Esrarı Mücazâtı Beyanındadır" başlığı altında 3 maddeden (19-21. maddeler); altıncı faslı, "Telgraf Odalarının Vakt-i Güşadî Beyanındadır" başlığı altında bir maddeden (22. madde) yedinci faslı, "Tahrirat-ı Varidenin Ashabına İtası Beyanındadır" başlığı altında on dört maddeden (23-36. maddeler); sekizinci faslı, "Telgraf Merkezlerinde Bulunan Muhabere Memurlarının Vazife-i Hizmetlerine Dairdir" başlığı altında on iki maddeden (37-48. maddeler); dokuzuncu faslı, "Telgrafhane Öğretmek için Telgrafhaneye Alınacak Şakirdan Hakkında Olan Nizamnamedir" başlığı altında on üç maddeden (49-61. maddeler); onuncu faslı, "Telgraf Hattı Muhafazasına Memur Süvari Ve Piyade Çavuşların Vazife-i Zimmet Ve Memuriyetlerine Dair" başlığı altında on maddeden (62-71. maddeler); on birinci faslı, "Çavuşların Kabahatleri Vukuunda Haklarında İcra Olunacak Mücazâtı Beyanındadır" başlığı altında 4 maddeden (72-75. maddeler); on ikinci ve son fasılda, "Telgrafhanelere İsal-i Mekâtib Hizmetinde Müstahdem Hizmetin Vazife-i Memuriyetlerine Dairdir" başlığı altında 4 maddeden (76-79. maddeler) oluşmaktadır. Hatime kısmında ise Nizamname'de bu maddeler haricinde taşrada bir şey vuku bulduğunda ya da lazım geldiğinde dersaadet telgraf idaresine başvurulması gerektiği belirtilmiştir. Bkz. *Takvim-i Vekayi*, Def'a 579, 21 Ş 1276 (14.03.1860); Def'a 580, 26 Ş 1276 (10.03.1860); Def'a 581, 4 N 1276 (26.03.1860); Def'a 582, 11 N 1276 (02.04.1860); Def'a 583, 18 N 1276 (09.04.1860); Def'a 585, 19 L 1276 (10.05.1860).

OSMANLI DEVLETİ'NDE ELEKTRİKLİ TELGRAF HABERLEŞMESİ VE SAĞLADIĞI AVANTAJLAR ÇERÇEVESİNDE KASTAMONU EYALETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARI KURULUM FAALİYETLERİ (1864-1876)

Osmanlı ülkesinde ilk telgraf hatlarının kurulup yaygınlaştırılmasına gelince bunda temelde iki gerekçe vardı. İki taşra ile haberleşmeyi hızlandırarak merkezi otoriteyi daha etkin bir şekilde tesis etmekte.³⁹ Nitekim telgraf sayesinde taşrada yaşanan her türlü olumsuzluklar daha hızlı bir şekilde merkeze iletilecek ve merkez de bu tür olumsuzluklar karşısında özellikle acil durumlarda ne tür tedbirler alınması gerektiğini taşraya bildirecekti.⁴⁰ Gerçekten de telgraf, merkezi hükümetçe özellikle taşradaki olumlu-olumsuz her türlü gelişmelerin takip edilip, aksaklıklar halinde etkin önlemler alınmasında önemli bir aygıt olarak kullanılmıştı. Zaten ilk telgraf hatlarının kurulması çalışmalarını esnasında sadrazamlık makamınca kaleme alınan 24 Temmuz 1854 tarihli bir raporda telgrafın getireceği faydalar sıralanırken yol emniyetinin sağlanarak mülki işlerin güven altına alınmasındaki önemi de yer almıştı.⁴¹

Telgrafın ülkenin iç otoritesine olan katkıları Takvim Vekayi'de de ifadesini bulmuştu. Buna göre Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bir yazıda, telgrafın getireceği faydalar arasında asayiş ve güvenliğin sürekliliğinin sağlanması da bulunmaktaydı.⁴² Yine Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bir başka yazıda hükümet merkezinin eyaletlerde meydana gelen olaylara ve önemli mülki meselelere telgraf sayesinde anında haberdar olabildiği, bu sayede alınan kararları havi emirlerin eyalet ve livalara ulaştırıldığı belirtiliyordu.⁴³ Bu minvalde 1864 yılında Kastamonu mutasarrıfının, firarilerin ivedilikle yakalanabilmeleri için Ankara üzerinden Çankırı yoluyla Kastamonu'ya bir telgraf hattının uzatılmasını istemesi bu kabildendi.⁴⁴ Yine ileride Üsküp sancağına bağlı Kratova kazasında bir telgraf hattının inşa edilmesi de bu türden bir gerekçe ile istenilecekti.⁴⁵ Bu durumlar, telgrafın güvenliğin sağlanıp merkezi otoritenin güçlendirilmesinde ne denli önemli olduğunu göstermekteydi.

Telgrafın Osmanlı ülkesinde kurulup yaygınlaştırılmasının arka planında yatan gerekçelerden ikincisi ise ekonomik açıdan idi. Zira elektrikli telgraf gerek ilgili bölgelerin ticaretlerinin artırılmasında gerekse taşrada toplanan vergi vesair devlet gelirlerinin merkeze bildirilmesinde, aşar ve rüsum ihalelerinin müzayedesinde oldukça işlevsel bir araç olarak kullanılıyordu.⁴⁶ Telgraf, ayrıca ülkedeki kaçakçılığın önlenmesinde de önemli bir rol üstlenmişti. Bu anlamda aşağıda da açıklanacağı üzere Sinop'a bir telgraf hattının çekilmesi halinde özellikle Rusya'dan ülkeye sokulması planlanan tuzlar, hızlı bir haberleşme sayesinde önlenebilecekti.⁴⁷ Bundan başka telgraf hatlarının kurulması ile halk ve tüccarların ülke içi ve dışına olan haberleşme ihtiyaçları da karşılanmış olacaktı.⁴⁸ Tüccarların haberleşmelerinin hızlanması, ticaretin gelişmesi ve ülkenin mamur hale gelmesi için çok önemliydi. Bu noktada Üsküdar'dan Basra'ya kadar telgraf hatları döşeme çalışmalarının arkasında yatan temel gerekçelerden biri de bu idi. Çünkü bu hat Anadolu'nun önemli bazı yerlerinden geçecekti. Bu sayede tüccarların haberleşmesi hızlanarak ticaret artacak ve ülke daha müreffeh bir hale gelecekti.⁴⁹

1. Tanzimat Dönemi Genel Hatlarıyla Kastamonu'nun İdari Yapısı

18. yüzyıl sonlarından Tanzimat dönemine kadar Kastamonu sancağı, Darphane, İrad-ı Cedid, Tersane, Mukataat ve Mansure gibi hazinelere bağlı olup⁵⁰, yöneticileri bu hazinece tayin edilmekteydi. Bu anlamda Kastamonu sancağı özellikle 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın ilk on yılında doğrudan bağlı bulunduğu hazinece voyvodalar⁵¹ ve umumiyetle mütesellimler aracılığıyla emanet⁵² suretiyle yönetilirken; 1810 yılından

³⁹ Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Haberleşme Kurumu", s. 624.

⁴⁰ Osmanlı Devleti'nde ilk askeri telgraf hatlarının kurulmasının arka planında Kırım Savaşı esnasında müttefik devletlerin hükümet merkezleri ile iletişimlerini bir an önce sağlayarak ihtiyaç halinde ne yapmaları gerektiği hususunda bilgi almak yatmaktaydı. Bkz. Keskin-Sönmez, agm, s.70.

⁴¹ Raporda, ayrıca ülke politikasının belirlenmesinde de önemli bir yeri olan telgrafın, savaş esnasında en az barut kadar önemli olduğu da ifade ediliyordu. Bkz. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi", Savaşın Barışı: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Bildiriler, İstanbul, 2007, s. 122.

⁴² Bu durum: "...Memleketlerin imar ve abadaniyesine sarf-ı nakdine-i gayret ve ihtimam eden devletlerin topraklarında telgraf hatları ve şimendiferler günden güne arttığından haberleşme ve nakliyat-ı dâhiliye ve hariciyeye kat kat kolaylık geldiğinden menafi-i maliye ve asayiş ve istirahat-ı daimiyesi sağlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde de bu usul-i hayriyyenin icra ve tamimi hususuna çoktan beri sarf-ı nakdine-i himmet olduğundan..." şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Takvim-i Vekayi, Def'a 672, 8 C 1279 (01.12.1862).

⁴³ Takvim-i Vekayi, Def'a 760, 5 Ra 1281 (08.08.1864).

⁴⁴ BOA, (Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Meclis-i Vala Evrakı, (BOA, MVL.) 687/81, 3 (1), 23 R 1281 (25.09.1864).

⁴⁵ Yakup Ahabab, "İletişimde Yeni Dönem: Üsküp'te Telgraf", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, C. 13, S. 25-26, 2014/1-2, s. 88.

⁴⁶ Takvim-i Vekayi, Def'a 760, 5 Ra 1281 (08.08.1864); BOA, Meclis-i Vala Evrakı, (BOA, MVL.) 652/100, 2 (1), 5 M 1280 (22.06.1863).

⁴⁷ Sinop meclisinden sadrazamlık makamına gönderilen mazbatada ifade edildiğine göre Rusya'dan nakledilen tuz sandalları sahil ve Samsun tarafları iletişimin seri bir şekilde yapılması sayesinde önlemler daha hızlı alınacaktı. BOA, İrade Meclis-i Vala, (BOA, İ.MVL) 547/24560, 1 (1), 17 C 1282 (07.11.1865).

⁴⁸ Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Haberleşme Kurumu", s. 624.

⁴⁹ Takvim-i Vekayi, Def'a 559, 16 Ca 1274 (02.01.1858).

⁵⁰ Sancağın veya eyaletin tevcih edildiği kimsenin temel görevi uhdesine verilen yerin iltizam ve mukataa gelirlerini zamanında toplayarak bağlı olduğu hazineye göndermekti. Özellikle 1826 yılından sonra Türkiye'deki tüm tımar, zeamet ve diğer mukataaların idaresi büyük bir ekseriyetle emanet suretiyle valilere; valiler tarafından da mütesellim ve voyvodalara, bunlar tarafından da iltizama verilmek suretiyle mültezimlere verilmekteydi. Bkz. Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi, Der. Tülay Ercoşkun, Ülke Yönetimi, İmge Kitabevi, Ankara, 2017, s. 108.

⁵¹ Kastamonu sancağı, 1802 yılında Defterdar Efendi'nin bir takririnden anlaşıldığı kadarıyla Voyvodalıkla idare edilmiştir. BOA, Cevdet Maliye, (BOA, C.ML), 254/10482, 1 (1).

sonra bazen Anadolu dışında bulunan muvazzaf valilere, bazen İstanbul'da oturan eski bir sadrazama, bazen vezir veya paşa rütbeli kimselere ve bazen de seraskere ber-vech-i muhassıllık suretiyle tevcih edilerek yönetilmekteydi.⁵³

1836 yılında Meclis-i Şura'da alınan bir kararla çok dağınık olan Redif Taburlarını birleştirmek ve bunları tek elden idare ederek iç güvenliği temin etmek amacıyla gerçekleştirilen yeni idari bölünme ile Redif-i Mansure Ankara Müşirliği⁵⁴ adı altında Ankara, Kastamonu, Viranşehir, Çankırı ve Çorum sancakları birleştirilerek müşirliğine İzzet Paşa getirildi.⁵⁵ Fakat Tanzimat Fermanı'nın ilanından kısa bir süre önce merkezden alınan bir kararla Ankara eyaleti müşirliği sınırları dâhilinde bulunan sancakların birbirlerine olan yakınlıkları göz önünde bulundurularak yeni bir mülki düzenlemeye gidildi. Buna göre Çankırı ve Çorum sancakları Ankara Müşiri Davud Paşa'nın; Kastamonu ve Sinop sancakları Asakir-i Muntazama-i Şahane Feriklerinden Sinop kazası müdürü ve Kereste Nazırı Hüseyin Paşa'nın; Bolu, Kocaeli ve Viranşehir sancakları da birleştirilerek yine Asakir-i Muntazama-i Şahane Feriklerinden Karantina Nazırı Mustafa Hıfzı Paşa'nın uhdesine muhassıllık suretiyle verildi.⁵⁶

Tanzimat Fermanı ilan edildiğinde idari açıdan eyaletlerin sınırlarında yeniden bir değişikliğe gidildi. Buna çerçevede Ankara eyaleti sınırlarına Kastamonu, Bozok ve Kayseri sancakları da dâhil edilerek genişletildi.⁵⁷ Tanzimat'ın ilk yıllarında Bolu ve Viranşehir sancakları da Kocaeli müşirliğine bağlandı.⁵⁸ 1841 yılının ilk yarısında ülkede asayiş ve güvenliğin temini maksadıyla Tanzimat'ın uygulandığı yerlerde yeni bir mülki düzenlemeye daha gidildi. Yeni düzenlemede sancak ve kazaların birbirlerine olan yakınlıkları göz önüne alındı. Buna göre Kastamonu, Çankırı, Viranşehir ve Çorum sancakları Ankara eyaletine olan yakınlıkları ile Ankara eyaleti müşirliğine ilhak edildi.⁵⁹

1842 yılının Şubat ayında yapılan başka bir düzenleme ile Kastamonu ve Viranşehir sancakları Ankara eyaletinden; Kocaeli ve Bolu sancakları da Hüdavendigâr eyaletinden ayrılarak yeni oluşturulan Bolu müşirliğine bağlandı.⁶⁰ 1846 yılının ilk yarısına gelindiğinde Kastamonu eyalete dönüştürüldü. Kastamonu sancağının eyalete tahvili, 1846 yılının Nisan ayının ilk haftasından sonra⁶¹ gerçekleşmiş olmalıdır.⁶² Nitekim 28 Nisan 1846 tarihinde sadrazamlık makamından sadaret müsteşarlığına gönderilen bir tahriratta, Kastamonu, eyalet olarak geçmekteydi.⁶³ Kastamonu sancağı, eyalete tahvil edildikten sonra Bolu, Viranşehir, Sinop ve Kocaeli sancakları da Kastamonu'ya ilhak edildi.⁶⁴

15 Aralık 1859 tarihli padişah iradesi ile kimi eyalet valilikleri, mutasarrıflığa dönüştürüldüğünde Kastamonu da mutasarrıflığa dönüştürülen yerler arasında bulunmaktaydı.⁶⁵ Ancak burada Kastamonu'nun eyalet statüsünün, arşiv belgelerinin büyük çoğunluğunda "*Kastamonu Eyaleti Mutasarrıflığı*" şeklinde

⁵² Örneğin 1807 tarihli bir tahriratta Kastamonu mütesellimi Gedüslü Hacı Halil biri olmasına rağmen Kastamonu mukataalarının idaresi 1806 senesinde emanet yoluyla Osman isimli birinin uhdesine ihale edilmiştir. BOA, *Cevdet Maliye*, (BOA, C. ML.), 524/21441, 1 (1).

⁵³ Ancak buradaki muhassıllık, Tanzimat döneminde görülen şekliyle bir uygulama değildi. Tanzimat öncesi dönemdeki muhassıllık, bir eyalet veya sancağın gelirlerini toplamak demek olup, ilk zamanlarda devlete ve padişaha ait hasları idare etmekle görevli kimse anlamında kullanılmaktaydı. Ancak 17. yüzyıldan itibaren idari görevleri de üstlenen kimseler durumuna geldiler. Bkz. Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, "Muhassıl", *TDVİA*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 18. Bu anlamda muhassıllar, hem ilgili sancağın veya eyaletin idarecisi hem de gelirlerini toplayan kimseler demektir. Muhassıllık alan kimselerin gelirlerinin, mukayyet bedelden fazla olması halinde bu fazlalık, muhassıl denen kimsenin hizmetlerine karşılık olarak kârı sayılmaktaydı. Bu uygulamanın malikâne ve emanet sisteminden farklılığı verginin tahsili ve hazineye ödenmesi işinin idare amiri olan kimseye havale edilmesiydi. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Haz. Ahmet Kuyuş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 104.

⁵⁴ Arapçada "işaret eden, yol gösteren, nasihat ve emirler veren" anlamlarında kullanılmakta olan müşir kelimesi muhtemelen ilk defa Büyük Selçuklular tarafından kullanılmış ve onlardan da Osmanlılara vezir elkabında onun vasıflarına işaret eden bir sıfat olarak intikal etmiştir. Bu kelime, XVII. yüzyılda Osmanlı sadrazamları tarafından Safevi Devleti'ne gönderilen mektuplarda da geçmektedir. Müşirin sıfat özelliğinden çıkıp askeri bir unvan haline gelişi ise XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir. 1826 yılında Vaka-yi Hayriyye de denilen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla müşir unvanı artık gerçek bir askeri rütbe haline aldı. Modern anlamda bir askeri rütbe şeklinde ise 25 Haziran 1832 yılında teşkil edildi ve ilk defa bu rütbe resmen Ahmed Fevzi Paşa'ya verildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya Türkmen, "Müşir", *TDVİA*, c. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 2006, s. 160-161.

⁵⁵ Musa Çadırcı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu", *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, Der. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 37-38.

⁵⁶ *Takvim-i Vekayi*, Defa 184, 22 C 1255 (06.08.1839).

⁵⁷ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 2013, s. 191.

⁵⁸ Bkz. Emre Satıcı, *19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 252.

⁵⁹ Düzenlemeden sonra Ankara eyaleti müşirliğine Palaslı İsmail Paşa defterdarlığına ise eski İhtisab nazırı Mehmed isimli biri getirildi. BOA, *Cevdet Dahiliye*, (BOA, C.DH), 107/5304, 1 (1), Evası-ı Ra 1257 (02-12.05.1841).

⁶⁰ *Takvim-i Vekayi*, Def'a, 239, 26 M 1258 (09.03.1842)

⁶¹ Musa Çadırcı, bir çalışmasında, "1845 yılında Kastamonu valisi Hamdi'ye gönderilen bir fermanla" ifadesiyle Kastamonu sancağının eyalet halinde idare edilmeğe başladığını belirtmektedir. Bkz. Çadırcı, *age*, s. 245. Oysa yukarıda da ifade edildiği üzere bu tarihte Kastamonu kaymakamlık ile idare edilmekte olup kaymakamı Mehmed Salih Ağa'dır.

⁶² Kastamonu Meclisi tarafından 1846 Nisan ayının başlarında kaleme alınan bir meclis mazbatasında Kastamonu, kaymakamlık olarak geçmektedir. BOA, *Maliye Masarifat Defterleri*, (BOA, ML.MSF.d), 6593/1, 9 R 1262 (06.04.1846).

⁶³ BOA, *Bab-ı Asaflı Mektubi Kalemi*, (BOA, A.MKT.) 41/88, 1 (1).

⁶⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1263/1847, s. 84.

⁶⁵ BOA, *Irade Meclis-i Mahsus*, (BOA, İ.MMS), 16/686, 1 (1).

OSMANLI DEVLETİ'NDE ELEKTRİKLİ TELGRAF HABERLEŞMESİ VE SAĞLADIĞI AVANTAJLAR ÇERÇEVESİNDE KASTAMONU EYALETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARI KURULUM FAALİYETLERİ (1864-1876)

geçmesinden dolayı devam ettirildiğini belirtmek gerekir. Bu anlamda bu yeni düzenleme ile Kastamonu'da sırf yönetici unvanı değiştirilmiş, eyalet statüsü devam etmişti. Burada Kastamonu her ne kadar mutasarrıflığa dönüştürülmüş olsa da bu durum önemini kaybettiği anlamına gelmemelidir. Çünkü Kastamonu, eyalet statüsünü devam ettirdiği gibi yukarıda sayılan sancaklara ilave olarak 1862 yılı Temmuz ayında mülki açıdan 1863 yılı Mart ayında ise mali açıdan Çankırı da Kastamonu sınırlarına dâhil edildi.⁶⁶ 1867 yılına gelindiğinde 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin tüm ülkeyi kapsayacak şekilde genişletilmesi bir Talimatname⁶⁷ ile kararlaştırıldığında Bolu, Sinop ve Çankırı livaları da eskiden olduğu Kastamonu'ya bağlandı.⁶⁸

2. Kastamonu Eyaleti'nde Telgraf Hatları Kurulum Çalışmaları ve Karşılaşılan Güçlükler

2.1. Bolu Telgraf Hattı

Kastamonu eyaleti dâhilindeki ilk telgraf hatları, Bolu'ya bağlı Mudurnu kazasına döşenmişti. Nitekim Üsküdar'dan Basra'ya kadar çekilmesi planlanan telgraf hattının, 1862 yılı sonlarına doğru ancak bitirilen Şam'a kadar olan hat, güzergâhı Üsküdar-İzmid-Mudurnu-Ankara-Yozgat-Sivas-Harpur-Diyarbakir-Mardin-Cizre-Musul-Kerkük-Bağdat; yine Diyarbakir'den Siverek-Urfa-Birecik-Halep-Lazkiye-Trablusşam-Beyrut-Şam-ı Şerif şeklinde belirlenmişti.⁶⁹ Görüldüğü üzere ilk hatlar Üsküdar'dan İzmid'e⁷⁰ oradan da Mudurnu'ya çekilmişti. Hatlar Mudurnu'ya çekildikten sonra Mudurnu'da bir Pusula merkezi kurulmuş ve müdürlüğüne 750 kuruş maaş ile Mustafa Efendi tayin edilmişti. Ayrıca 500 kuruş maaş ile de bir nefer çavuş görevlendirilmişti.⁷¹

Telgraf hattının Mudurnu'ya çekilmesinden kısa bir süre sonra Bolu kaymakamı Mehmed Tevfik Bey, İzmid Telgraf müdürü Salim Efendi ile görüşerek Mudurnu'daki telgraf hattının on iki saat uzaklıktaki livalarına uzatılıp telgraf müdürlüğü ile çavuşun Bolu'ya nakledilmesi teklifinde bulundu. Yapılan görüşmelerde öneri, halkın tel ve porselen gibi Avrupa'dan getirtilecek eşyalar dışında kalan kereste vesair tüm masrafları karşılayacağından makul görüldü. Bunun üzerine 1862 yılının sonlarına doğru Bolu meclisinde hazırlanan bir mazbata ile söz konusu hat ile telgraf merkezinin Bolu'ya nakledilmesi istenildi. Merkezin Bolu'ya nakledilmesi halinde Bolu'nun şeref ve mamuriyeti artacak ve önemli devlet muameleleri hızlı haberleşme sayesinde daha ivedi olarak halledilecekti. Ayrıca gerek mali işler gerekse tüccarlar açısından büyük kolaylıklar sağlanacaktı.⁷² Yapılan bir keşif pusulasına göre hattın maliyeti 5.135 frank 30 santimdi. Bunun 2.160 fransı 3 bin kg tel; 665 fransı 700 adet izlatör; 490 fransı makara; 172 fransı 4 adet çavuş takımı; 820 fransı 2 adet makine ile edevat ve 828 frank 30 santimi ise eşyaların nakli, muhafazası ve sandık vesaire masraflar içindi.⁷³

Telgraf merkezinin Bolu'ya nakledilmesi ile ilgili bu istek ve masrafları içeren rapor telgraf dairesine görüşülmek üzere havale edildiğinde⁷⁴, telgraf idaresi; pusula merkezinin Bolu'ya nakledilmesinin pek çok karışıklığa sebep olacağını, bundan dolayı buraya ayrı bir hat çekilmesinin ve müstakil memurlar görevlendirilmesinin daha uygun olacağını bildirdi.⁷⁵ Böylece araya kış mevsiminin de girmesi ile telgraf hattının çekilmesi meselesi ilkbahara ertelendi.⁷⁶ Oysa 1863 yılının ilkbahar mevsimi bitmesine rağmen hat için gerekli çalışmalara henüz başlanılamamıştı. Bu yüzden 1863 yılı haziran ayında Bolu kaymakamlığınca, merkezden, devlet gelirlerinin ekseriyetini oluşturan aşar ve rüsum ihalelerinin müzayedesi ile diğer önemli devlet işlerinin halledilmesinde telgrafın sağlayacağı büyük avantajlar vurgulanarak telgraf hattının çekilmesi yeniden talep edildi.⁷⁷

Bolu kaymakamlığının bu talebinden kısa bir süre sonra sadrazamlık makamınca 12 Temmuz 1863 tarihli bir tahriratla telgraf idaresinden bir kez daha bilgi istenildi. Buna karşılık telgraf idaresi; telgraf hattının çekilmesinde yukarıda söz konusu keşif pusulasına rağmen Avrupa'dan getirilmesi icab eden tel vesair eşyalar hakkında başmühendis tarafından kesin bir malumat verilmediği gibi telgraf mahallinin neresi olacağına dair de herhangi bir bilgi olmadığı cevabını verdi. Bununla birlikte telgraf idaresine göre hattın yapımının bir an önce bitirilebilmesi için bazı çalışmalara hemen başlanılmıyordu. Bu çerçevede halk teşvik edilmek suretiyle ilk olarak

⁶⁶ BOA, *İrade Meclis-i Mahsus*, (BOA, İ.MMS), 469/21244, 7 (1), 6 M 1279 (04.07.1862).

⁶⁷ 1867 yılında yapılan düzenleme üç temel esas amacı gerçekleştirmek için yapılmıştır. Bunlardan birincisi, valilerin yetkilerini arttırarak onların güçlendirilmesi, ikincisi mahkemelerin yeniden tanzim edilerek umum hukukun bir kat daha garanti altına alınması ve üçüncüsü ise meclislerin daha esaslı bir şekilde teşkil edilmesi ile azaların müesses nizama uygun olarak ehil olanlarının seçilmelerinin sağlanmasıdır. Bkz. *Takvim-i Vekayi*, Def'a 875, 10 Za 1283 (19.03.1867).

⁶⁸ Yeni kurulan vilayetler: Aydın, Ankara, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Hüdavendigâr, Diyarbakir, Sivas, Kastamonu, Konya, Selanik, Yanya ve Üsküp Vilayetleri. BOA, *İrade Meclis-i Mahsus*, (BOA, İ.MMS), 133/5692, 2 (1), 22 M 1284 (26.05.1867).

⁶⁹ *Takvim-i Vekayi*, Def'a 672, 8 C 1279 (01.12.1862).

⁷⁰ İzmid'den Mudurnu'ya kadar çekilen hatta İzmid halkı telgraf hatlarının çekilmesinde kullandıkları yüz bin kuruş değerindeki direkleri devlete hibe etmiştir. *Takvim-i Vekayi*, Def'a 566, 26 R 1275 (03.11.1858).

⁷¹ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 247/58, 1 (1), 19 R 1279 (14.10.1862).

⁷² BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 247/58, 1 (1), 19 R 1279 (14.10.1862).

⁷³ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 652/100, 1 (1), tarihsiz.

⁷⁴ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A. MKT. MHM), 247/58, 3 (1), 14 Ca 1279 (07.11.1862).

⁷⁵ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A. MKT. MHM), 247/58, 3 (1), 23 Ca 1279 (16.11.1862).

⁷⁶ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A. MKT. MHM), 247/58, 4 (1), 25 Ca 1279 (18.11.1862).

⁷⁷ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 652/100, 2 (1), 5 M 1280 (22.06.1863).

dört beş odalı bir telgrafhane inşa edilmeli ve ihtiyaç duyulacak direkler hazır hale getirilmeliydi.⁷⁸ Telgraf idaresinin bu düşünceleri üzerine Bolu Meclisi için hızlandırılması düşüncesiyle hükümet konağındaki boş bir daireyi telgraf merkezi olarak kullanacağını merkeze bildirdi.⁷⁹

Bolu'nun bu ısrarlı tavrı dolayısıyla konu merkezde yeniden ele alındı. Bu sefer telgraf idaresi işi hızlandırmak amacıyla en azından Avrupa'dan ihtiyaç duyulan eşyalar ülkeye gelene kadar Mudurnu-Bolu arasına çekilecek telgraf hattının inşa ve hesap işlerine bakmak, ayrıca inşa faaliyetleri bittikten sonra açılacak telgraf müdürlüğünde görevlendirilmek üzere birinin seçilip tayin edilmesini görüştü. Telgraf idaresine göre bu iş için en uygun kişi eski Filibe telgrafhanesi müdürü Nesib Efendi idi.⁸⁰ Telgraf idaresinin bu önerisi kabul edildi ve Bolu'ya uzatılacak telgraf hatlarında birtakım tahkiklerde bulunmak ve inşa faaliyetleri bittikten sonra orada inşa edilecek telgrafhanede müdürlük yapmak amacıyla Nesib Efendi, bin beş yüz kuruş maaşla tayin edildi.⁸¹

Nesib Efendi, göreve tayin edildikten sonra Bolu'ya varıp Mudurnu'dan Bolu'ya çekilecek telgraf hattının yapım faaliyetleri için direklerin dikim işlerini gerçekleştirmeye başladı. Fakat bir müddet sonra şiddetli kar yağışları sebebiyle direklerin dikim işleri ertelendi. Havalarda düzelir düzelmez inşa faaliyetleri yeniden başlatıldı. Ancak Avrupa'dan istenilen tel vesair eşyalar henüz gelmemişti. Bundan dolayı Bolu Meclisince 1864 yılı başlarında merkeze yeni bir mazbata daha gönderilerek ihtiyaç duyulan tel vesair eşyaların gönderilmesi istirham edildi.⁸² Ayrıca bu hususta o esnada Anadolu sağ kol müfettişliğinde görevlendirilmiş olan Ahmed Vefik Efendi de merkeze bir tahrirat gönderdi.⁸³

Bunun üzerine ihtiyaç duyulan tel gibi malzemeler gönderilerek hat kurulum faaliyetlerine başlandı.⁸⁴ Bir süre sonra inşa faaliyetleri hızlandırıldı ve hattın 1864 yılı ilkbaharında bitirilmesi planlandı.⁸⁵ Bir ara teller noksan çıktıysa da hemen temin edildi.⁸⁶ Mudurnu'dan Bolu'ya kadar çekilen telgraf hattının uzunluğu on beş saattir ve direklerin dikim işleri Nisan ayında bitirildi.⁸⁷ 1864 yılının Temmuz ayına gelindiğinde Bolu'ya çekilen telgraf hatları tamamen bitirilip hizmete açıldı.⁸⁸ Telgraf hattı için 1.500 kadar direk dikilmiş ve bunların kesilip nakledilmesi ile tellerin bağlanması için toplamda 20 bin 500 kuruş harcanmıştı. Telgraf binası olarak da daha önce halk tarafından hükümet konağı civarında yaptırılmış olan haremlikli-selamlıklı hamamıyla beraber büyük bir daire tahsis edilmişti. Söz konusu 20 bin 500 kuruş para ile inşa edilen bina halk tarafından devlete bağışlandı.⁸⁹ Telgrafhanede çalışan görevlilerin aylık toplam maaşı ise bin 950 kuruş idi.⁹⁰

2.2. Kastamonu ve Çankırı Telgraf Hatları

Yukarıda Üsküdar'dan Basra'ya kadar uzatılması düşünülen telgraf hattının ilkin İzmir'e oradan Mudurnu'ya ve oradan da Ankara'ya çekildiği belirtilmişti.⁹¹ Telgraf hattının bir kolunun Mudurnu'ya çekilmesi çalışmaları sürerken 1864 yılının ilk yarısında Kastamonu'ya da bir telgraf hattının uzatılması için bazı çalışmalar yapılmıştı. Bunun için öncelikle konu, Kastamonu eyaletinde nafia işlerine bakmak üzere kurulan komisyona havale edilmiş ve burada yapılan müzakerelerde Ankara telgraf hattının, gerek ticaret gerekse haberleşmede sağlayacağı faydalar göz önünde bulundurularak Çankırı üzerinden Kastamonu'ya uzatılması kararlaştırılmıştı.⁹² Aslında daha önce Ankara yoluyla Çankırı'ya bir telgraf hattının çekilmesi için 1861 yılı ortalarında bazı tüccarlar tarafından bir müracaatta bulunulmuş fakat bu müracaat bir sonuç vermemişti.⁹³

Görüldüğü üzere telgraf hattı, Çankırı üzerinden geçirilerek Kastamonu'ya uzatılacaktı. Bundan dolayı durum, Kastamonu mutasarrıfı Yusuf Rıza tarafından bir tahrirat ile Çankırı'ya bildirildi. Nitekim Ankara'dan

⁷⁸ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 652/100, 4 (1), 29 S 1280 (15.08.1863).

⁷⁹ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 277/58, 1 (1), 6 R 1280 (20.09.1863).

⁸⁰ BOA, *İrade Hariciye*, (BOA, İ.HR), 203/11653, 1 (1), 22 Ca 1280 (04.11.1863).

⁸¹ Nesib Efendi'ye verilecek maaş 13 Ekim 1863 tarihinden itibaren başlatılacaktı. BOA, *İrade Hariciye*, (BOA, İ.HR), 203/11653, 2 (1), 27 Ca 1280 (09.11.1863).

⁸² Ahmed Vefik Efendi'nin tahriratından anlaşıldığı kadarıyla hükümet konağı civarındaki bir yer telgrafhane olarak kullanılmaya hazır hale getirilmişti. BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 671/82, 2 (1), 9 N 1280 (17.02.1864).

⁸³ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 295/21, 1 (1), 15 L 1280 (24.03.1864).

⁸⁴ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 671/82, 5 (1), 6 Za 1280 (13.04.1864).

⁸⁵ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 671/82, 5 (1), 6 Za 1280 (13.04.1864).

⁸⁶ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 301/83, 2 (1), 17 Z 1280 (24.05.1864).

⁸⁷ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 301/83, 6 (1), 29 Za 1280 (06.05.1864).

⁸⁸ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 306/43, 6 (1), 7 S 1281 (12.07.1864). Ayrıca bkz. *Takvim-i Vekayi*, Def'a 758, 20 S 1281 (25.07.1864).

⁸⁹ BOA, *İrade Dahiliye*, (BOA, İ.DH), 528/36489, 1 (1), 20 S 1281 (25.07.1864); (BOA, İ.DH), 528/36489, 2 (1), 7 Ra 1281 (09.08.1864).

⁹⁰ Nitekim Meclis-i Vâlâ tarafından kaleme alınan bir mazbatada, Bolu telgrafhanesi memurlarının 13 Haziran 1863 ila 12 Ağustos 1863 tarihleri arasındaki maaşlarının 3 bin 900 kuruş olduğu belirtilmekteydi. BOA, *İrade Meclis-i Vala*, (BOA, İ.MVL), 516/23239, 1 (1), 3 R 1281 (05.09.1864).

⁹¹ Ankara'ya kadar çekilen telgraf hattı 1859 yılının sonlarına doğru bitirilmiş ve buradan da 55 saat uzaklıktaki Yozgat'a çekilmesi için gerekli hazırlıklar yapılmıştı. Ankara'ya kadar olan hattın toplam uzunluğu 37,5 saat olup, hat sayısı iki taneydi. Bkz. *Takvim-i Vekayi*, Def'a 574, 2 Ca 1276 (27.11.1859).

⁹² BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 681/51, 2 (1), 29 M 1281 (04.07.1864).

⁹³ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 221/73, 1 (1), 27 Za 1277 (06.06.1861).

OSMANLI DEVLETİ'NDE ELEKTRİKLİ TELGRAF HABERLEŞMESİ VE SAĞLADIĞI AVANTAJLAR ÇERÇEVESİNDE KASTAMONU EYALETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARI KURULUM FAALİYETLERİ (1864-1876)

Kastamonu'ya kadar çekilecek telgraf hattının tüm masraflarının Kastamonu halkına yüklenmesi uygun olmayacaktı. Bu nedenle telgraf hatlarının çekilmesi ile telgrafhanelerin inşa edilmesinde öngörülen devlet-millet iş birliği, sancaklar arasında yapılacak iş birliği şeklinde de yürütülmek kaydıyla masraflar paylaşılacaktı. Bu amaçla Kastamonu mutasarrıfı Çankırı'ya gönderdiği 31 Mayıs 1864 tarihli bir tahriratta, Ankara'dan çekilecek telgraf hattı için Çankırı'ya kadar olan direk vesair masrafların Çankırı halkından; Çankırı'dan Kastamonu'ya kadar uzatılacak telgraf hattı için ihtiyaç duyulacak direk vesair masrafların ise Kastamonu halkından karşılanması gerektiğini ve bu hususta icab eden çalışmaların yapılmasını istedi. Bu istek üzerine konu Çankırı Meclisi gündemine alındı ve yapılan görüşmeler neticesinde Bayraklı Panayıri'nin da Çankırı'da bulunması münasebetiyle özellikle ticaretin geliştirilmesi saikiyle ilgili masrafların halk tarafından karşılanmasının münasip olacağı kararlaştırıldı. Bu hattın yapılması halinde gerek devlet hazinesi gerekse halk büyük faydalar elde edecekti.⁹⁴

Çankırı meclisinden gelen bu olumlu görüş sonrasında, durum meclis mazbatası ve vali tahriratıyla merkeze bildirildi.⁹⁵ Kastamonu'dan gönderilen bu mazbata ve tahrirat bir müddet sonra Telgraf idaresine havale edildi.⁹⁶ Telgraf idaresi konuyu görüşmek üzere 1864 yılının Temmuz ayı sonlarında toplandığında buraya bir telgraf hattının uzatılmasının üçüncü dereceden önemli olması gerekçesiyle sonraki senelere ertelenmesi gerektiğine karar verdi.⁹⁷ Alınan bu karar daha sonra Kastamonu'ya bir yazı ile bildirildi.⁹⁸ Böylece Kastamonu'ya telgraf hattının uzatılması meselesi bir süreliğine ertelendi. Fakat telgraf hattının çekilmesine dair kararlılık devam etmekteydi. Bu bağlamda Kastamonu hissesine düşen direk kesilip hazır hale getirilmişti. Çünkü bu hat, merkez vesair yerler ile haberleşmenin hızlandırılmasında, bazı firarilerin ivedilikle ve kolaylıkla yakalanmalarında ayrıca tüccarlarla iş sahiplerinin işlerinin hızlandırılmasında çok elzemdi.⁹⁹ Kastamonu'nun bu kararlılığına rağmen telgraf için gerekli olan malzemeler gönderilmemiş, bu yüzden iş 1867 yılında yayımlanan Vilayet Talimatnamesi'ne kadar ertelenmişti.

1864 Vilayet Nizamnamesi'nin, 1867 yılı başlarında tüm ülkeyi kapsayacak şekilde genişletilmesi Meclis-i Vâlâ tarafından kaleme alınan bir Talimatname ile kararlaştırıldığında¹⁰⁰, Kastamonu da vilayete dönüştürülen yerler arasında bulunmaktaydı.¹⁰¹ Kastamonu vilayete dönüştürüldükten sonra 1867 yılının ortalarına doğru vilayet idare meclisinde telgraf hattının Kastamonu'ya uzatılması meselesi yeniden gündeme getirildi. Yapılan görüşmelerde bir kez daha direk vesair masrafların halk tarafından karşılanacağı belirtilip hattın Kastamonu'ya uzatılması merkezden istirham edildi.¹⁰² Ayrıca yapılacak masraflara dair gerekli keşif çalışmaları da yapılmıştı. Yapılan keşiflere göre hat için Avrupa'dan getirilmesi gereken eşyanın toplam maliyeti 55 bin 593 frank 80 santimdi.¹⁰³ Bu kez hat için daha kararlı hareket ediliyordu. Bu bağlamda Mehmed Tevfik de merkeze bir tahrirat gönderip telgraf hattının inşasının başlatılmasını istedi.¹⁰⁴

Kastamonu'nun bu kararlılığı üzerine merkezde konu, ilgili kurullarda uygun bulundu ve tel, porselen gibi eşyalar Kastamonu'ya gönderildi. Daha önce de belirtildiği üzere diğer hazırlıklar zaten tamamlanmıştı. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra hemen hat kurulum faaliyetlerine başlanıldı ki bu faaliyetler bir süre sonra hızlandırıldı. 1867 yılının Ekim ayına gelindiğinde telgraf hattının büyük bir kısmı tamamlandı. 1867 yılının sonlarına gelindiğinde ise Kastamonu ile Çankırı arasındaki telgraf kurulum faaliyetleri tamamlanıp haberleşmeye açıldı.¹⁰⁵ Fakat hattın ve telgrafhanelerin hizmete açılmasından önce Bolu'da olduğu gibi buralara ihtiyaç duyulan memurların gönderilmesi Telgraf idaresi tarafından sadrazamlık makamına bir tahrirat ile önerildi. Telgrafhane idaresinin önerisine göre Kastamonu telgrafhanesi müdürlüğüne bin 200 kuruş maaş ile İslimiye müdürü Recai Efendi, birinci refakat memuriyetine 600 kuruş maaş ile Tevfik Efendi ve ikinci refakat memuriyetine de 480 kuruş maaş ile mülazımlardan Hüseyin Efendi tayin edilecekti. Çankırı telgrafhanesi müdürlüğüne ise bin kuruş maaş ile eski Yanya müdürü Mahmud Efendi ve refakatine de 400 kuruş maaş ile

⁹⁴ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 681/51, 2 (1), 29 M 1281 (04.07.1864).

⁹⁵ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 681/51, 3 (1), 1 S 1281 (06.07.1864); BOA, *Meclis-i Vala Evrakı* (BOA, MVL), 680/49, 1 (1).

⁹⁶ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 306/82, 1 (1), 17 S 1281 (22.07.1864).

⁹⁷ Telgraf İdaresinin tahriratından anlaşıldığı kadarıyla Anadolu hatlarından İzmir hattı birinci; Kütahya ve Balıkesir hatları ikinci dereceden önemli yerlerdi ve önceliğin buralara verilmesi gerekiyordu. BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 681/51, 4 (1), 21 S 1281 (28.07.1864).

⁹⁸ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 681/51, 5 (1), 13 Ra 1281 (16.08.1864).

⁹⁹ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 687/81, 3 (1), 23 R 1281 (25.09.1864).

¹⁰⁰ 1867 yılında yapılan düzenleme üç temel esas amacı gerçekleştirmek için yapılmıştır. Bunlardan birincisi, valilerin yetkilerini arttırarak onların güçlendirilmesi, ikincisi mahkemelerin yeniden tanzim edilerek umum hukukun bir kat daha garanti altına alınması ve üçüncüsü ise meclislerin daha esassı bir şekilde teşkil edilmesi ile azalarının müesses nizama uygun olarak ehil olanlarının seçilmelerinin sağlanmasıdır. Bkz. *Takvim-i Vekayi*, Def'a 875, 10 Za 1283 (19.03.1867).

¹⁰¹ Bu yeni düzenleme ile Kastamonu vilayeti Kastamonu, Bolu, Sinop ve Çankırı ile birlikte toplam 4 livadan oluşmaktaydı. BOA, *İrade Meclis-i Mahsus*, (BOA, İ.MMS), 133/5692, 2 (1), 22 M 1284 (26.05.1867).

¹⁰² BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 735/91, 1 (1), 28 M 1284 (01.06.1867).

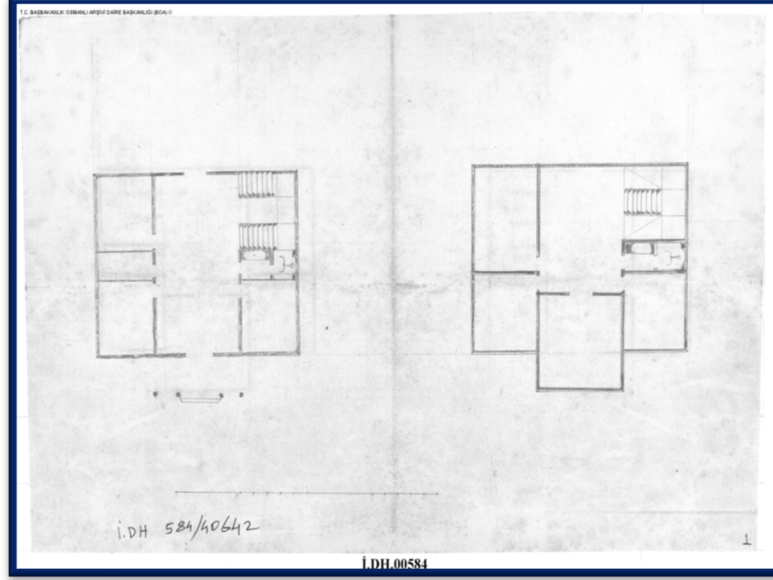
¹⁰³ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 735/91, 2 (1), 29 S 1284 (02.07.1867).

¹⁰⁴ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 388/43, 2 (1), 9 C 1284 (08.10.1867).

¹⁰⁵ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 1055/10, 4 (1), 23 Ş 1284 (05.12.1867).

dersaadet telgrafhanesi mülazımlarından Rifat Bey tayin edilecekti.¹⁰⁶ Telgraf idaresinin bu önerisi padişah tarafından onaylanarak gereğinin yapılması için sadrazama iade edildi.¹⁰⁷ İsmi geçen kimseler bir süre sonra görev yerlerine gönderildiler. Bu arada Kastamonu’da servet sahipleri ile kimi varlıklı ailelerin yardımlarıyla başlanan ahır vesaire müştemilatıyla birlikte yedi odalı telgrafhane, 25 bin 417,5 kuruş masrafla 1868 yılı sonlarına doğru bitirilerek hizmete açıldı.¹⁰⁸ Sonuç olarak 1864 yılında girişilen Kastamonu’da telgraf hatları kurulum faaliyetleri 1867 yılı sonlarında tamamlanıp haberleşmeye açılabilir.

Şekil1: Kastamonu Telgrafhanesinin Planı [BOA, I.DH. 584/40642, 1 (1)]

2.2.1. Kastamonu Dâhilinde Kurulan Diğer Telgraf Hatları

Telgraf hattının Kastamonu’ya çekilmesinden sonra zamanla bağlı bazı önemli kazalara da uzatıldı. Bu anlamda ilk uzatılan kazalardan biri Tosya idi. Tosya’ya çekilen telgraf hattının maliyeti tam olarak tespit edilememekle birlikte Avrupa’dan getirilen eşyanın maliyeti 7 bin 500 frank idi.¹⁰⁹ Tosya’da bir telgraf hattı kurulduktan sonra telgrafhanenin başına 800 kuruş maaşla Reşad Efendi tayin edildi.¹¹⁰ Telgraf hattı Tosya kazasına ulaştırıldıktan ve telgraf müdürü tayin edildikten sonra 1867 yılının sonlarına doğru 12 saat uzaklıktaki İskilip kazasına bağlanması için de birtakım teşebbüslerde bulunuldu. Bu çerçevede İskilip kazası halkı, telgraf hattının Tosya’ya çekilmesinden bir müddet sonra tüm masrafların taraflarından karşılanacağı taahhüdüyle kazalarına da uzatılmasını istirham ettiler.¹¹¹ Bunun üzerine Kastamonu vali kaymakamı Halil Sami, İskilip kazasının gerek mevki bakımından önemli bir yerde bulunması gerekse buradaki tuz yatakları sayesinde ticaretinin oldukça gelişkin olması münasebetiyle bir telgraf hattının uzatılmasını merkezden istirham etti.¹¹²

Halil Sami ayrıca Kastamonu’dan başkente İnebolu, Bartın, Amasra ve Akçaşehir üzerinden doğrudan bir telgraf hattının uzatılmasını istedi. Esasında Halil Sami, daha önce bir tezkere ile bu hatların maliyetini vilayet telgraf müfettişliğine sormuştu. Soru üzerine vilayet telgraf müfettişliği, Anadolu ile telgraf haberleşmesinin Üsküdar ile Ankara arasındaki hat üzerinden gerçekleştiğini ve böyle büyük bir hattın tek bir hat ile idare edilmesinin gecikmelere sebep olacağını bundan başka bir aksaklık olması halinde iletişimin tamamen kesileceğini bildirdi. Bu nedenle eğer Kastamonu-İnebolu-Amasra-Bartın-Ereğli-Akçaşehir-Kandıra kasabası yoluyla başkente kadar bir kol telgraf hattı uzatılırsa hem haberleşme daha sağlıklı ve ivedilikle yapılacak hem de belirtilen mahaller için önemli faydalar elde edilecekti. Hatta bu hat Hindistan ile yapılacak haberleşmeyi de temin edip hızlandırılacaktı.¹¹³

Bu hatlardan İskilip hattı için direk, tel, amele yevmiyesi ile telgrafhane binasına yapılacak toplam masraflar, 81 bin 588 kuruştur. Bu masraflardan tel ve porselen gibi masraflar hazine, kalan masraflar ise diğer yerlerde olduğu gibi halk tarafından karşılanacaktı. Kastamonu’dan başkente uzatılacak telgraf hattı masraflarına

¹⁰⁶ BOA, *İrade Hariciye*, (BOA, İ.HR), 228/13355, 1 (1), 9 C 1284 (08.10.1867).

¹⁰⁷ BOA, *İrade Hariciye*, (BOA, İ.HR), 228/13355, 2 (1), 18 C 1284 (17.10.1867).

¹⁰⁸ BOA, *İrade Dahiliye*, (BOA, İ.DH), 584/40642, 2 (1), 19 B 1285 (05.11.1868).

¹⁰⁹ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 436/3, 1 (1), 8 Za 1285 (20.02.1869).

¹¹⁰ BOA, *Hariciye Nezaret Mektubi Kalemi Evrakı*, (BOA, HR.MKT), 594/24, 1 (1), 9 B 1284 (06.11.1867).

¹¹¹ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 1055/20, 1 (1), 21 Ş 1284 (18.12.1867).

¹¹² BOA, *İrade Şura-yı Devlet*, (BOA, İ.ŞD), 2/92, 5 (1), 27 N 1284 (22.01.1868)

¹¹³ BOA, *İrade Şura-yı Devlet*, (BOA, İ.ŞD), 2/92, 5 (1), 27 N 1284 (22.01.1868)

**OSMANLI DEVLETİ'NDE ELEKTRİKLİ TELGRAF HABERLEŞMESİ VE SAĞLADIĞI
AVANTAJLAR ÇERÇEVESİNDE KASTAMONU EYALETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARI
KURULUM FAALİYETLERİ (1864-1876)**

gelince, bunlardan hazinece karşılanması gereken tahmini miktar 90 bin frank iken; halk tarafından karşılanması gereken miktar ise yine tahminen 250 bin kuruştur. Ancak bu hattın güzergâhında vilayet hududu dışında Hüdavendigar vilayeti dâhilinde yer alan 30 saat kadar bir mesafe bulunmaktaydı ki bu mesafede çekilecek hat kurulum masraflarının hangi vilayete ödeneceği sonradan ihtilaf konusu olacaktı.¹¹⁴

Vali kaymakamı Halil Sami'nin yukarıda bahsi geçen isteği, sadrazamlık makamınca önce bilgi alınmak üzere 1868 yılının Şubat'ı ortasında Maliye Nezareti'ne havale edildi. Maliye Nezareti'nin yaklaşık bir ay sonra konu hakkındaki cevabından anlaşıldığı kadarıyla Hazinece Tosya kazasına uzatılacak telgraf hattı için verilecek miktar 6 bin 398 frank ve Kastamonu'dan başkente uzatılacak telgraf hattı için verilecek miktar 55 bin 354 frank idi. Maliye Nezareti'ne göre bu maliyetler hem çok değildi hem de faydaları çok olacaktı. Bundan dolayı söz konusu masrafların hazinece karşılanmasının uygun olacağı belirtildi. Bu arada cevapta belirtildiğine göre İskilip'te açılacak telgrafhanede istihdam edilecek memurların maaşları 3 bin 239 kuruştur. Kastamonu'dan merkeze uzatılan güzergâhlar üzerinde bulunan yerlerde açılacak telgrafhanelerde istihdam edilecek memurların maaşları ise 17 bin 156 kuruştur.¹¹⁵ Bu konu ayrıca sadrazam tarafından 24 Şubat 1868 tarihli bir tezkire ile Telgrafhane-i Amire Müdürlüğüne de iletildi ve buradan gönderilen 11 Mart 1868 tarihli bir cevapta da hazineye düşen miktarın verilmesinin uygun olacağı ifade edildi.¹¹⁶

Bundan sonra konu Şura-yı Devlet tarafından da ele alındı. Burada yapılan müzakerelerde gerek belirtilen mahallerin ticaret mevkileri olmaları gerekse devlete pek çok faydaları olacağı öngörülerek hem hattın bir kolunun İskilip'e uzatılmasının hem de Kastamonu'dan başkente doğrudan bir hattın çekilmesinin uygun olacağı kararlaştırıldı.¹¹⁷ Nihayet bu hatların açılması hususu padişah tarafından uygun bulunarak gereğinin yapılması için müsaade alındı.¹¹⁸

Hatların yapımı için gerekli izinler alındıktan sonra hemen inşaa faaliyetlerine başlandı. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi hattın yaklaşık 30 saatlik kısmı Hüdavendigar vilayetinden geçtiğinden ihtiyaç duyulan 2 bin 100 direk ile sair masrafların hangi vilayete karşılanacağı sorunu ortaya çıktı. Bu karışıklığı çözmek amacıyla Hüdavendigar vilayetince Nafia Nezareti'ne, dikilecek direk vesair masrafların hangi vilayete karşılanacağı hususu 8 Temmuz 1868 tarihli bir telgraf ile soruldu. Bu soruya Nafia Nezareti, Hüdavendigar vilayeti hududunda yer alan kısımlar için yapılacak masrafların ilgili mahallerin mal sandıklarından; başkente kadar zabtiye idaresindeki mahaller masraflarının ise telgraf idaresinden karşılanması gerektiği cevabını verdi.¹¹⁹ Bu durum ayrıca sadrazamlık makamına da iletildi.¹²⁰ Bunun üzerine sadrazamlık makamı durumu görüşmek üzere Nafia Nezareti'nin ilgili tahriratını Şura-yı Devlet'e havale etti. Şura-yı Devlet'te yapılan müzakerelerden sonra Nafia Nezareti'nin belirttiği görüşün uygun olduğu, bu bağlamda Hüdavendigar vilayeti dâhilinde dikilecek direk masraflarının mahalli mal sandıklarından ve zabtiye müşiriyeti idaresindeki mahaller masraflarının ise telgraf hasılatından karşılanmasının ve gereği için durumun Maliye ve Nafia Nezaretlerine bildirilmesi gerektiği kararlaştırıldı.¹²¹ Bununla birlikte bir süre sonra bu sefer inşaa masraflarının hangi vilayete ait olacağı sorunu ortaya çıktı.¹²² Bu sorun da yine önceki kararda olduğu gibi yapılacak masrafların mal sandıklarından karşılanması gerektiği kararlaştırıldı¹²³ ve gereği için Maliye ve Nafia Nezaretlerine bildirildi.¹²⁴

Bir taraftan yukarıdaki sorun hakkında merkezde bazı görüşmeler yapılırken; diğer taraftan Kastamonu üzerinden başkente uzatılan telgraf hattının kurulması faaliyetleri İnebolu kısmına kadar, Kastamonu Meclisi tarafından merkeze gönderilen 23 Ağustos 1868 tarihli bir mazbatadan anlaşıldığı kadarıyla bitirilmişti. Hatta İnebolu'lu Hacı Abdullahzade Hacı Mehmed Kaptan'ın evi 13 bin kuruşa satın alınarak telgraf merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştı.¹²⁵ Ayrıca 1868 yılının sonlarına doğru hem Tosya'dan İskilip'e uzatılan hat hem de Kastamonu'dan başkente kadar uzatılan hat bitirilip hizmete açılmıştı.¹²⁶ 1868 yılında hat Taşköprü'ye de uzatılmıştır ki bunun ayrıntılarına aşağıda değinilecektir. 1870 yılına gelindiğinde Kastamonu vilayeti ile bağlı livalarda toplamda 442 saat uzunluğunda telgraf hatları kurulumu gerçekleştirilmişti.¹²⁷ Bu miktar 1875 yılında

¹¹⁴ BOA, *İrade Şura-yı Devlet*, (BOA, İ.ŞD), 2/92, 5 (1), 27 N 1284 (22.01.1868).

¹¹⁵ BOA, *İrade Şura-yı Devlet*, (BOA, İ.ŞD), 2/92, 3 (1).

¹¹⁶ BOA, *İrade Şura-yı Devlet*, (BOA, İ.ŞD), 2/92, 2 (1).

¹¹⁷ BOA, *İrade Şura-yı Devlet*, (BOA, İ.ŞD), 2/92, 1 (1), 2 M 1285 (29.04.1868).

¹¹⁸ BOA, *İrade Şura-yı Devlet*, (BOA, İ.ŞD), 2/92, 9 (1), 14 M 1285 (07.05.1868).

¹¹⁹ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 417/43, 3 (1).

¹²⁰ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 417/43, 4 (1), 25 Ra 1285 (16.07.1868).

¹²¹ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 417/43, 2 (1), 24 R 1285 (14.08.1868).

¹²² BOA, *İrade Şura-yı Devlet*, (BOA, İ.ŞD), 11/518, 1 (1), 21 C 1285 (09.10.1868).

¹²³ BOA, *İrade Şura-yı Devlet*, (BOA, İ.ŞD), 11/518, 4 (1), 17 B 1285 (03.11.1868).

¹²⁴ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 426/40, 1 (1), 25 B 1285 (11.11.1868).

¹²⁵ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 418/18, 1 (1).

¹²⁶ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 428/70, 2 (1), 14 B 1285 (20.11.1868).

¹²⁷ *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1287/1870, s. 88-90 arasındaki harita.

da aynıydı. Bu bağlamda Kastamonu vilayeti sınırları sahilinde toplam 442 saat uzunluğunda hat ve 467 saat uzunluğunda tel çekilmişti.¹²⁸

2.3. Sinop Telgraf Hattı

Kastamonu'dan bağlı kazalara ve başkente bu şekilde telgraf hatlarının uzatılması için faaliyetler yürütülürken Sinop livasına da 1868 yılı sonlarına direkt bir telgraf hattı çekilmesi için birtakım teşebbüslerde bulunuldu. Ancak burada Sinop'ta bir telgraf hattının varlığını ve bu telgraf hattının 32 saat uzaklıktaki Samsun'dan çekildiğini ve 1868 yılı başlarında hizmete açıldığını belirtmek gerekir.¹²⁹ Böyle bir hattın Sinop'a çekilmesi ile ilgili ilk teşebbüsler, 1865 yılı sonlarında olmuştu. Sinop Meclisi tarafından sadrazamlık makamına gönderilen umumi bir mazbatada, Samsun kolu ile birleştirilmek üzere telgraf hattının bir kolunun da Sinop'a çekilmesi istihham edilmişti. Söz konusu mazbataya göre telgraf, devlet varidatlarının müzayedesinde olsun tüccar vesairece iletişimin sağlanmasında olsun büyük bir sürat ve kolaylık sağlayacaktı. Zaten böyle bir hat Sinop için zaruri idi. Çünkü Karadeniz'in ortasında önemli bir liman konumunda bulunan Sinop'ta, ecnebi taifesi ile konsoloslar bulunmaktaydı. Bu münasebetle kurulacak telgraf, herhangi bir müşkül durumda meydana gelecek sorunların halledilmesinde önemli bir araç olarak kullanılacaktı. Ayrıca çekilecek hat, özellikle Rusya'dan bu taraflara nakledilen tuz sandallarının yakalanması için sahil ve Samsun tarafları ile haberleşmenin seri bir şekilde yapılabilmesi adına da çok elzemdi.¹³⁰ Yapılan bir keşif ile Sinop'a çekilecek telgraf hattının maliyeti 17 bin 747 frank 50 santim olarak tespit edildi.¹³¹

Sinop sancağının bu ikna edici görünen gerekçeleri üzerine konu 1865 yılı sonlarında önce Maliye Nezareti'ne görüşülmek üzere havale edildi. Buna karşılık Maliye Nezareti, hattın inşasında hazineye düşen miktarın verilmesinin uygun olacağını kararlaştırdı.¹³² Durum Meclis-i Vâlâ'da da uygun görüldü¹³³ ve nihayet padişahın onayı ile hattın Samsun'dan Sinop'a uzatılmasına irade çıktı.¹³⁴ Fakat daha sonra hattın Sinop'a uzatılması, nedenini tespit edemediğimiz bazı sorunlar yüzünden ertelendi.¹³⁵ Neticede hat kurma faaliyetlerine 1867 yılında başlandı ve yukarıda da belirtildiği gibi 1868 yılında tamamlanarak hizmete açıldı.¹³⁶

Sinop'taki telgraf hattı hizmete açılmasına rağmen hattın Ankara ve Samsun üzerinden dolaşması nedeni ile önemli ve acele hallerde işlerin uzadığı görüldü. Bundan dolayı Kastamonu valisi Mehmed Reşid, 1868 yılının Kasım ayı sonlarına doğru merkeze bir tahrirat göndererek Kastamonu'dan Sinop'a doğrudan doğruya bir telgraf hattı çekilmesini istihham etti. Hat eğer uzatılırsa Taşköprü ve Boyabad üzerinden uzatılacaktı ki bu hal, iki yer kaymakamlığı için de iyi olacaktı. Çünkü bu durum bahsi geçen iki yere de birer telgraf merkezi kurulacağı anlamına geliyordu. Esasında böyle bir istek 24 Eylül 1868 tarihinde de merkeze, vilayet idare meclisince iletilmiş; fakat henüz cevabı alınmamıştı. Mehmed Reşid'in bu tahriratına merkezden konunun şu anda görüşme aşamasında olduğu ve gelişme olduğunda vilayetlerine bildirileceği ifade edildi.¹³⁷

Neticede konu Şura-yı Devlet'te görüşüldü ve yapılan görüşmeler sonrasında Kastamonu'dan Sinop'a direkt bir hat çekilmesinin uygun olacağı kararlaştırıldı. Bu sayede Taşköprü ve Boyabat'ta da birer telgraf merkezi kurulacaktı. Bahsi geçen hat için Avrupa'dan getirilmesi gereken tel, porselen gibi malzemelerin masrafı 24 bin 304 frank idi. Ayrıca açılacak merkez memurlar ile çavuş vesair kimselerin aylık maaşları 4 bin 500 kuruştur ki bu miktar telgraf gelirlerinden karşılanacaktı.¹³⁸

Taşköprü hattı bitirildikten sonra Boyabad ile Sinop arasındaki telgraf hattının inşa faaliyetlerine başlandı ve 1869 yılının ikinci yarısından sonra Boyabad hattı da tamamlanarak hizmete açıldı. Boyabat'ta yapılan telgraf hattı için inşa edilen telgrafhane binası üç odadan oluşmakta olup halk tarafından 30 bin 500 kuruş yardım yapılmıştı.¹³⁹ Kastamonu'dan Sinop'a çekilen telgraf hattının uzunluğu 40 saat uzunluğundaydı. Ayrıca Sinop'tan Akçayşehir ve Düzce üzerinden Bolu'ya kadar da 18 saatlik bir telgraf hattı çekildi.¹⁴⁰

2.4. Kastamonu Telgrafhanesi Görevlileri ve Telgraf Ücretleri

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere Kastamonu vilayeti dâhilinde zamanla telgraf hatları çoğu yere ulaştırılmıştır. Bundan dolayı her bölgedeki telgrafhane idarelerinin sağlıklı ve ivedilikle yürütülmesi

¹²⁸ Bu bilgiler 1292/1875 tarihli Kastamonu vilayet salnamesinin en son sayfasında yer alan bir haritadan alınmıştır. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1292/1875.

¹²⁹ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 404/48, 2 (1), 6 Z 1284 (30.03.1868).

¹³⁰ BOA, *İrade Meclis-i Vala*, (BOA, İ.MVL), 547/24560, 2 (1), 17 C 1282 (07.11.1865).

¹³¹ BOA, *İrade Meclis-i Vala*, (BOA, İ.MVL), 547/24560, 1 (1).

¹³² BOA, *İrade Meclis-i Vala*, (BOA, İ.MVL), 547/24560, 3 (1), 22 Ş 1282 (10.01.1866).

¹³³ BOA, *İrade Meclis-i Vala*, (BOA, İ.MVL), 547/24560, 4 (1), 8 N 1282 (25.01.1866).

¹³⁴ BOA, *İrade Meclis-i Vala*, (BOA, İ.MVL), 547/24560, 5 (1), 16 N 1282 (02.02.1866).

¹³⁵ BOA, *Meclis-i Vala Evrakı*, (BOA, MVL), 722/105, 1 (1), 18 Ra 1283 (31.07.1866).

¹³⁶ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 404/48, 2 (1), 6 Z 1284 (30.03.1868).

¹³⁷ BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı*, (BOA, ŞD), 1638/21, 1 (1), 4 Ş 1285 (20.11.1868).

¹³⁸ BOA, *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, (BOA, A.MKT.MHM), 431/6, 1 (1), 20 N 1285 (04.01.1869).

¹³⁹ BOA, *İrade Dahiliye*, (BOA, İ.DH), 598/41657, 2 (1), 10 Ca 1286 (18.08.1869).

¹⁴⁰ BOA, *Şura-yı Devlet Evrakı*, (BOA, ŞD), 1639/1, 3 (5), 29 Safer 1287 (31.05.1870).

OSMANLI DEVLETİ'NDE ELEKTRİKLİ TELGRAF HABERLEŞMESİ VE SAĞLADIĞI AVANTAJLAR ÇERÇEVESİNDE KASTAMONU EYALETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARI KURULUM FAALİYETLERİ (1864-1876)

amacıyla uzman kimseler tayin edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede 1869 yılında Recai Efendi hala telgrafhane müdürlüğü görevini devam ettirmekteydi. Diğer görevlilerden telgraf müfettişi İzzet Efendi, müfettiş muavini Rıza Efendi, birinci muhabere memuru Hamid Efendi, ikinci muhabere memuru Said Efendi ve üçüncü muhabere memuru Şükrü Efendi idi.¹⁴¹ 1870 yılında telgraf müdürü değiştirilerek yerine Hasib Efendi tayin edildi. İzzet Efendi telgraf müfettişliği ve Rıza Efendi de müfettiş muavinliği görevini devam ettirdiler. Ayrıca telgrafhaneye bir de Karabet Efendi isimli biri ecnebi lisanı baş memuru olarak alındı. Telgrafhanenin diğer memurları da Rüştü, Arif, Said, Şükrü, Ahmed ve Agob Efendiler idiler. Şakirdanı ise Andon ve Cemal Efendilerdi.¹⁴²

Vilayet dâhilinde ve civar yerlerde bulunan telgraf merkezlerinden birbirine çekilen telgrafnamelerin her 20 kelimesi için alınacak ücretler de farklıydı. Buna göre Bafra, Samsun, Amasya, Mecidözü ve Çorum'dan Kastamonu'ya çekilecek telgraf ücreti 15; İskilip ve Tosya'dan çekilecek telgraf ücreti ise 20 kuruş olarak tespit edilmişti. Yine Bafra, Samsun ve Amasya'dan Tosya'ya çekilecek telgrafın ücreti 15, Mecidözü, Çorum, Tosya ve Kastamonu'dan Tosya'ya çekilecek telgraf ücreti de 10 kuruş olarak tespit edilmişti. Son olarak Kastamonu'dan başkente çekilecek telgraf ücreti ise 30 kuruş olarak tespit edilmişti.¹⁴³

1870 yılında Rumeli'ye çekilecek telgraf ücretleri de belirlenmişti. Buna göre Kastamonu'dan Edirne'ye 30, Tuna'ya 40, Bosna'ya 50, Selanik'e 40, Yanya ve İşkodra'ya 40 kuruş olacaktı. Ayrıca İskenderiye ve Mısır gibi o civar yerlere telgraf ücreti frank üzerinden alınacak olup ücret olarak da 30 frank ve İran'a da 21 frank olarak belirlenmişti. 1870 yılında İstanbul'a çekilecek telgraf ücreti 30 kuruştan 25 kuruşa indirildi. Aydın'a çekilecek telgraf ücreti 30; Ankara'ya 15; Erzurum'a 30; Bağdat'a 40; Cezayir-i Bahr-i Sefid'e 15; Hüdavendigâr'a 15; Halep'e 30; Diyarbakir'e 30; Sivas'a 15; Suriye'ye 40; Trabzon'a 15 ve Konya'ya da 30 kuruş olarak tespit edilmişti.¹⁴⁴

Bu arada Kastamonu vilayetindeki telgrafhaneler, beş sınıfa ayrılmıştı. Buna göre birinci sınıf telgrafhane Kastamonu; ikinci sınıf telgrafhanesi Samsun; üçüncü sınıf telgrafhanesi Ereğli; dördüncü sınıf telgrafhaneleri Amasya, Çankırı, Sinop, Bartın, Bolu ve Akçaşehir ve beşinci sınıf telgrafhaneleri ise Kandıra, Zağferanbolu, Merzifon, Çorum ve Bafra olarak belirlenmişti. Görüldüğü üzere vilayet dâhilinde olmayan kimi yerler önem sırasına göre Kastamonu vilayeti dâhilinde sınıflara ayrılmaktadır. Bunun nedeni Amasya, Samsun, Çorum, Kandıra, Merzifon ve Bafra'nın telgraf hatlarının ve memurlarının Kastamonu vilayet müfettişliğinin idaresinde olmasından kaynaklanmaktaydı.¹⁴⁵ 1871 yılına gelindiğinde bu telgrafhanelerden Amasya, Akçaşehir, Kandıra, Zağferanbolu, Merzifon, Çorum ve Bafra telgrafhaneleri Kastamonu vilayeti müfettişliğinden çıkarıldı.¹⁴⁶ 1872 yılında Kastamonu ve Trabzon vilayetleri telgraf müfettişliği birleştirilerek müdürlüğüne Lebib Efendi, muavinliklerine ise Rıza ve Hasib Efendiler tayin edildi.¹⁴⁷

1875 yılına gelindiğinde ise Kastamonu müfettişliğine Lebib Efendi ve muavinliğine ise Hacı Şefik Efendi tayin edilmişti. Kastamonu telgraf ve posta müdürü olarak Hacı Şefik Efendi; birinci muhabere memurluğuna Resmi Efendi; ikinci muhabere memurluğuna Şükrü Efendi; üçüncü muhabere memurluğuna Hilmi Efendi; dördüncü muhabere memurluğuna Mazhar Efendi; beşinci muhabere memurluğuna Rıza Efendi; altıncı muhabere memurluğuna Cemal Efendi; yedinci muhabere memurluğuna Osman Efendi; lisan-ı ecnebi muhabere memurluğuna Edvar (veya Eduar) Efendi tayin edilmişti.¹⁴⁸ 1875 yılına kadar sadece yukarıda telgraflardan alınacak ücretlerden sadece başkente çekilecek telgraflardan beş kuruş daha zam yapılması dışında herhangi bir değişiklik olmamıştı. 1875 yılında açılan bütün telgrafhanelerde çalışan personel sayısı yüz otuz idi.¹⁴⁹

¹⁴¹ *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1286/1869, s. 64-66.

¹⁴² *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1287/1870, s. 88.

¹⁴³ *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1286/1869, s. 64-66.

¹⁴⁴ Bu bilgiler 1870 tarihli Kastamonu vilayet salnamesinde 88 ila 90 sayfaları arasında bulunan bir haritadan alınmıştır. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1287/1870.

¹⁴⁵ *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1287/1870, s. 88-90.

¹⁴⁶ *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1288/1871, s. 96.

¹⁴⁷ *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1289/1872, s. 112.

¹⁴⁸ *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1289/1872, s. 152-153.

¹⁴⁹ Bu bilgiler 1292/1875 tarihli Kastamonu vilayet salnamesinin en son sayfasında yer alan bir haritadan alınmıştır. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1292/1875.

SONUÇ

1830'lu yıllarda icat edilen elektrikli telgraf, ilk olarak 1840'lı yıllarda Baltimore-Washington arasında kurulmuştu. 19. yüzyılın ilk elektrikli telekomünikasyon aracı olarak kullanılan bu alet, gerek Amerika ve Avrupa'da gerekse Osmanlı ülkesinde ekonomik, toplumsal, güvenlik, siyasal, diplomasi, hukuksal, bilimsel dönüşüş ve işletme teknikleri açısından büyük dönüşümlere yol açmıştı. Fakat elektrikli telgraf hatlarının ülkenin her yerine uzatılması çalışmaları daha çok iç ve dış güvenliğin temin edilip merkezi otoritenin tesisi ile ülke ve halkın ticaret ve refahının artırılmasına yönelikti. Bu bağlamda Osmanlı Devleti de telgraf icat edildikten sonra telgraf hatlarını ülkenin pek çok bölgesine nakletme çabaları içerisinde bulundu.

Osmanlı Devleti'nde telgraf hatları kurulum faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yerlerden biri de Kastamonu eyaletiydi. Eyalet dâhilindeki ilk telgraf hatları Bolu'ya bağlı Mudurnu kazasında kurulmuştu. Çünkü bu hat, Üsküdar'dan Basra'ya kadar uzatılması planlanan güzergâh üzerinde bulunmaktaydı. Hat, daha sonra Bolu'ya da nakledilip 1864 yılı ortalarından sonra haberleşmeye açıldı. Bolu'ya telgraf hatlarının nakledilmesi faaliyetleri sürerken yine Üsküdar-Basra arasında kurulan hattın Ankara üzerinden geçen kısmının Çankırı'ya oradan da Kastamonu'ya uzatılması faaliyetleri adına 1864 yılı ilk yarısında merkezi hükümet nezdinde bazı girişimlerde bulunuldu. Fakat bu girişimlerden olumlu bir netice elde edilemedi. Bu sebeple Kastamonu'ya Çankırı üzerinden telgraf hatlarının uzatılması 1867 yılına kadar ertelendi. 1867 yılı sonlarında bu hat da iletişime açıldı. Sinop telgraf hattına gelince burada 1868 yılı başlarında hizmete açılan ve Samsun üzerinden çekilmiş bir hat kullanılıyordu. Fakat hattın, Ankara ve Samsun üzerinden dolaşması önemli ve acele işlerde bazı sıkıntılarla karşılaşılmasına neden oluyordu. Bundan dolayı doğrudan Kastamonu üzerinden bir telgraf hattı uzatılması çalışmaları 1869 yılında tamamlanarak hizmete açıldı.

Bu makalenin en önemli bulgularından biri Kastamonu ve bağlı livalarında ilk telgraf hatlarının kurulum faaliyetlerinin, diğer pek çok yerde olduğu gibi merkezi otoritenin tesisi ile iç güvenliğin sağlanmasına yönelik olmasıydı. Bu çerçevede 1864 yılında telgraf hattının Kastamonu'ya çekilmesi için mutasarrıfın gerekçe olarak firarilerin ivedilikle yakalanmalarını göstermesi buna örnek olarak gösterilebilir. Makalenin önemli diğer bir bulgusu, telgrafın mali ve idari açıdan pek çok avantajlar sağlayacak olmasıydı. Nitekim Bolu Meclisince kaleme alınan bir mazbatada belirtildiğine göre çekilecek telgraf hatları sayesinde devlet gelirlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan aşar ve rüsum ihalelerinin müzayedesini ile diğer önemli devlet muameleleri daha hızlı halledilecekti. Yine Sinop'a çekilecek telgraf hattı ile gerek devlet gelirlerinin müzayedesini gerekse önemli devlet meselelerinin halli daha da kolaylaşacaktı. Makalenin önemli bulgularından bir diğeri telgrafın diplomasiye olan katkısıydı. Zira 19. yüzyılda önemli bir liman kenti olan Sinop'ta pek çok konsolos bulunuyordu. Bu konsoloslar ile zaman zaman bazı meselelerden dolayı sorunlar yaşanıyordu. İşte bu sorunlar olduğunda telgraf yoluyla bölge yöneticilerine nasıl davranılacağı bildiriliyordu. Makalenin önemli bir diğer bulgusu da telgrafın kaçakçılığın önlenmesine yönelik bir vasıta olarak kullanılmasıydı. Mesela özellikle Rusya'dan Sinop taraflarına nakledilen tuz sandalları, sahil ve Samsun tarafları ile yapılan hızlı haberleşmeden faydalanılarak ivedilikle önlenmişti.

Burada son olarak telgraf hatları kurulum faaliyetlerinin devlet ve millet işbirliği çerçevesinde yürütüldüğünü ve halkın bu konuda önemli gayretler gösterdiğini belirtmek gerekir. Bu anlamda devlet tel ve porselen gibi masrafları halk da kalan kısımları karşılıyordu. Ayrıca halk yaptığı kimi hizmetleri ve harcadığı paraları hazineye terk etmişti. Bu bakımdan Bolu telgraf hattı kurulumu için halkın yapmış olduğu 20 bin 500 kuruş masrafı daha sonra hazineye terk etmesi bu kabildendi. Yine Kastamonu'da 25 bin 417,5 kuruşa mal olan ahır ve müştemilatıyla birlikte yedi odalı telgrafhane masrafları kimi servet sahiplerince karşılanmıştı. Bundan başka Boyabat'ta üç odalı olarak inşa edilen telgrafhane için halk 30 bin 500 kuruş yardımda bulunmuştu.

Telgraf hatları kurulum faaliyetleri esnasında bazı güçlüklerle de karşılaşıldı. Bu güçlükler daha çok farklı mülki sınırlar söz konusu olduğunda yaşandı. Örneğin Kastamonu'dan başkente doğrudan bir telgraf hattı uzatma faaliyetleri gerçekleştirilirken direklerin temin edilip dikilmesi işlemlerinin hangi mülki sınır dâhilindeki halk tarafından yapılacağı bir sorun teşkil etmişti. Bazen tellerin eksik kalması hattın belirlenen tarihten sonra bitirilmesine neden oluyordu.

**OSMANLI DEVLETİ'NDE ELEKTRİKLİ TELGRAF HABERLEŞMESİ VE SAĞLADIĞI
AVANTAJLAR ÇERÇEVESİNDE KASTAMONU EYALETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARI
KURULUM FAALİYETLERİ (1864-1876)**

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Bab-ı Asaî Mektubi Kalemi* (BOA, A.MKT), 41/88.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Dahiliye (BOA, C.DH), 107/5304.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Maliye (BOA, C.ML), 254/10482; 524/21441.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (BOA, HR.MKT), 594/24.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dahiliye (BOA, İ.DH), 528/36489; 584/40642; 598/41657.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Hariciye (BOA, İ.HR), 203/11653; 228/13355.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Meclis-i Mahsus (BOA, İ.MMS), 16/686; 133/5692.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Meclis-i Vala (BOA, İ.MVL), 469/21244; 516/23239; 547/24560.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Şura-yı Devlet (BOA, İ.ŞD), 2/92; 11/518; 18/773; 19/781; 21/873; 21/876.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Masarifat Defterleri (BOA, ML.MSF.d), 6593/1.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vala Evrakı (BOA, MVL), 547/24560; 652/100; 671/82; 680/49; 681/51; 687/81; 722/105; 735/91; 1055/10; 1055/20.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (BOA, A.MKT.MHM), 221/73; 247/58; 277/58; 295/21; 301/83; 306/43; 306/82; 388/43; 404/48; 417/43; 418/18; 426/40; 428/70; 431/6; 436/3.
- Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Şura-yı Devlet Evrakı (BOA, ŞD), 1638/21; 1639/1.

2. Resmi Yayınlar ve Gazeteler

- Takvim-i Vekayi*, Def'a, Defa 184, 239, 523, 559, 566, 574, 579, 580, 581, 582, 583, 585, 672, 758, 760, 875.
- Posta ve Telgraf Mecmuası*, Dersaadet, 1317, Numara: 1.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1263/1847.
- Salname-i Vilayet-i Kastamonu*, 1286/1869, 1287/1870, 1288/1871, 1289/1872, 1292/1875.

3. Kitaplar, Makaleler, Tezler, Ansiklopedi Maddeleri

- AHBAB, Yakup, "İletişimde Yeni Dönem: Üsküp'te Telgraf", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 25-26, 2014/1-2, ss. 83-97.
- Bektaş, Yakup, "The Sultan's Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegraphy, 1847-1880", *Technology and Culture*, Vol. 41, No. 4, 2000, pp. 669-696.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 2013.
- ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Der. Tülay Ercoşkun, Ülke Yönetimi, İmge Kitabevi, Ankara, 2017, ss. 29-43.
- ÇADIRCI, Musa, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu", *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, Der. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, ss. 27-39.
- ÇELEBİ, Bahadır, *Osmanlı Devleti'nin Merkezileşmesinde Telgrafın Rolü: 1855-1909*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2020.
- DAVİSON, Roderic H., "Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi" çev. Durdu Mehmet Burak, *OTAM*, S. 14, 2003, ss. 347-386.

Geçmişten Günümüze Posta, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara 2007.

HACISALİHOĞLU, Neriman Ersoy, “Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi”, *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Bildiriler, İstanbul, 2007, ss. 119-130.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul, 1981, ss. 123-132.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Menzil”, *TDVİA*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 159-161.

HAMLİN, Cyrus, *Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür*, çev. Ayşe Aksu, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.

HAMLİN, Cyrus, *Türkler Arasında*, Tercüme: Hasan Yüksel, Meydan Yayıncılık, İstanbul, 2011.

HOCHFELDER, David, *The Telegraph in America (1832-1920)*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2012.

KAÇAR, Mustafa, *Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854-1871)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1986.

KESKİN, Özkan - Sönmez Ali, “Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu’nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği”, *OTAM*, S. 25, 2009, 67-81.

NİCKLES, David Paull, “The United States’ with France in 1848 and 1870”, *The Johns Hopkins University Press and the Society for the History of Technology*, Vol. 40, January 1999, pp. 1-25.

NİCKLES, David Paull, *Under the Wire How the Telegraph Changed Diplomacy*, Harvard University Press, London, 2003.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.

ÖZKAYA, Yücel – Akyıldız, Ali, “Muhassıl”, *TDVİA*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 18-20.

RIF, Inge Van, ““A Living, Fleshy Bond”: The Electric Telegraph, Musical Thought, and Embodiment”, *19th-Century Music*, Vol. 39, No. 2, Fall, 2015, pp. 142-166.

SATICI, Emre, *19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008

TÜRKMEN, Zekeriya, “Müşir”, *TDVİA*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 2006, ss. 160-161.

YATES, Joanne, “The Telegraph's Effect on Nineteenth Century Markets and Firms”, *Business and Economic History*, Second Series, Vol. 15, 1986, pp. 149-163.

YAZICI, Nesimi, “Osmanlı Telgrafında Dil Konusu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, Ankara, 1983, ss. 751-764.

YAZICI, Nesimi, “Tanzimat’ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı”, *OTAM*, S. 3, 1992, 333-377.

YAZICI, Nesimi, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Haberleşme Kurumu”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 619-626.

OSMANLI DEVLETİ'NDE ELEKTRİKLİ TELGRAF HABERLEŞMESİ VE SAĞLADIĞI
AVANTAJLAR ÇERÇEVESİNDE KASTAMONU EYALETİ'NDE İLK TELGRAF HATLARI
KURULUM FAALİYETLERİ (1864-1876)

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>